

Sisekaitseakadeemia
Finantskolledž

Johanna-Elisabeth Aljaste

EESTI ABITURIENTIDE MAKSUTEADLIKKUS

Lõputöö

Juhendaja:
Maret Güldenkoh, MBA

Tallinn 2020

SISEKAITSEAKADEEMIA LÕPUTÖÖ ANNOTATSIOON

Finantskolledž	Juuni 2020
<p>Töö pealkiri eesti keeles: Eesti abiturientide maksuteadlikkus</p> <p>Töö pealkiri võõrkeeles: Tax Awareness of Estonian High School Graduates</p> <p><i>Lühikokkuvõte: Lõputöö on koostatud eesti keeles ja koosneb 62 leheküljest. Lõputöö koostamisel on kasutatud 52 allikat.</i></p> <p><i>Lõputöö uurimisprobleemiks on see, et maksude tasumata jätmine on ühiskonnas aktuaalseks teemaks. Kuna täiskasvanute käitumisharjumused on suuremas osas välja kujunenud nooremas eas, siis on oluline analüüsida käitumise kujunemist ja noorte maksuteadlikkust selleks, et leida erinevaid viise maksuteadlikkuse ja ühiskonna maksukäitumise parandamiseks. Seega on oluline välja selgitada, kas koolinoorte maksuteadlikkus on muutunud võrreldes 2013. aastaga.</i></p> <p><i>Lõputöö eesmärk on välja selgitada Eesti koolinoorte maksuteadlikkus. Töö eesmärgi saavutamiseks püstitati kolm uurimisülesannet, mille lahendamiseks kasutati kvantitatiivset uurimismeetodit.</i></p> <p><i>Töö teoreetilises osas anti ülevaade maksukäitumise olemusest ning maksuteadlikkust mõjutavatest teguritest. Analüüsi osas selgitati välja millised alused annab gümnaasiumi riiklik õppekava maksuteadlikkuse kujundamisele ning selgitati välja ankeetküsimustiku põhjal noorte maksuteadlikkus ja selle muutumine võrreldes 2013. aastaga. Lisaks tehti järeldused ning autori ettepanekud noorte maksuteadlikkuse suurendamiseks.</i></p> <p><i>Lõputöö kirjutamisel jõudis autor järeldusele, et maksukäitumist mõjutavad mitmed tegurid, kuid eelkõige mõjutab seda maksuteadlikkus. Selleks, et tulevikus parandada inimeste maksukäitumist, tuleks erinevate tegurite koostööd kujundada juba varakult. Autori koostatud küsimustiku vastuste analüüsist selgus, et noorte maksuteadlikkust saab hinnata heaks ning 2013. aastaga võrreldes on see oluliselt kasvanud. Autor jõudis lõputöös järeldusele, et head maksualased teadmised ei taga alati ausat maksukäitumist. Käitumise parandamiseks tuleb tähelepanu pöörata ka õigete hoiakute, usalduse ja suhtumise kujundamisele, mis saab alguse juba üldharidusõppes.</i></p>	
Võtmesõnad: maksuteadlikkus, maksukäitumine, maksumoraal	
Võõrkeelsed võtmesõnad: tax morale, tax behaviour, tax awareness, tax knowledge, tax compliance	
Säilitamise koht: Sisekaitseakadeemia	
Töö autor: Johanna-Elisabeth Aljaste	
<p>Olen koostanud lõputöö iseseisvalt. Kõik lõputöö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, seisukohad, kirjalikest allikatest ja mujal allikates saadud info on nõuetekohaselt viidatud. Annan Sisekaitseakadeemiale tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose reprodutseerimiseks säilitamise ja elektroonilise avaldamise eesmärgil, sealhulgas Sisekaitseakadeemia raamatukogu digikogusse lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni. Annan loa teose üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Sisekaitseakadeemia veebikeskkonna kaudu sealhulgas Sisekaitseakadeemia raamatukogu digikogu kaudu ja paberandjal Sisekaitseakadeemia raamatukogus kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni. Olen teadlik, et nimetatud õigused jäävad alles ka autorile. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.</p>	
Allkiri:	
Vastab lõputöö nõuetele	
Juhendaja: Mart Guldenkoh	Allkiri:
Kaitsmisele lubatud	
Kolledži direktor: Kerly Randlane	Allkiri:

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1. MAKSUTEADLIKKUSE ROLL MAKSUKÄITUMISES	7
1.1. Maksukäitumise olemus.....	7
1.2. Maksuteadlikkust mõjutavad tegurid.....	14
2. KOOLINOORTE MAKSUALASED TEADMISED.....	21
2.1. Metoodika	21
2.2. Riiklik õppekava maksuteadlikkuse kujundajana.....	24
2.3. Koolinoorte maksuteadlikkus Eesti maksusüsteemist	27
2.4 Uurimistulemustest tulenevad järeldused ja ettepanekud	38
SUMMARY	45
VIIDATUD ALLIKATE LOETELU	46
JOONISTE LOETELU	52
Lisa 1. Ülevaade Eesti koolinoorte maksuteadlikkuse küsimustikust	53
Lisa 2. Majandus- ja sisekaitseõppega koolide nimekiri	58
Lisa 3. Ülevaade Julia Tjukina (2013) magistritöö küsimustikust	61

SISSEJUHATUS

Maksud on riigi tähtsamaiks sissetulekuks ning maksude tasumine on kodanike üks peamisi kohustusi riigi ees. Maksutulude abil saab riik pakkuda avalikke teenuseid ning rahastada riiklikke kulutusi. Seetõttu on oluline pöörata tähelepanu maksumaksja suhtumisele nii maksundusse kui ka maksude tasumisse. Maksude kogumisel on oluline, milline on maksumaksja enda motivatsioon maksude tasumiseks. Motivatsiooni omakorda mõjutab suuresti aga inimese teadlikkus sellest, kuhu riik paigutab kogutud maksuraha. Autori arvates tuleb alustada juba varakult noorte maksualast harimist, selleks, et maksude tasumine oleks tulevikus efektiivsem ja inimesed oleksid teadlikumad maksude tasumise vajalikkusest.

Lõputöö teema on aktuaalne, kuna maksudest kõrvalehoidumine on ühiskonnas jätkuvalt probleem. Lisaks on Maksu- ja Tolliameti arengukavas aastateks 2017-2020 üheks alameesmärgiks noorte maksutarkuse suurendamine (Maksu- ja Tolliamet, 2019, lk 9). Sellest tulenevalt lähtus autor, et koolinoorte maksuteadlikkuse ja selle muutumise uurimine on teaduse ja tulevase praktika seisukohast väärtuslik.

Lõputöö on uudne, kuna uuritakse koolinoorte maksuteadlikkust ning selle muutumist ajas. Autorile teadaolevalt on Eestis tehtud mitmeid uuringuid, mis keskendub nii noorte kui ka täiskasvanute maksuteadlikkuse uurimisele. Uuringut, mis lähtuks vaid noorte maksuteadlikkuse hindamisele, ei ole autorile teadaolevalt lähiajal tehtud. Varem on koolinoorte maksuteadlikkust uuritud 2013. aastal Sisekaitseakadeemia magistritöös „Tallinna koolinoorte teadlikkus maksudest ja selle mõju Eesti julgeolekule“ (Tjukina, 2013). Selles magistritöös tehti küsitlus Tallinna gümnaasiumite 401 õpilase seas. Magistritöös jõudis autor järeldusele, et Eesti koolinoorte maksuteadlikkus ei ole väga kõrge ning see võib tulevikus kaasa tuua sisejulgeolekuga seotud riske (Tjukina, 2013, lk 54). Käesolev lõputöö sisejulgeoleku riske ei uuri. Lõputöös keskendub autor koolinoorte maksuteadlikkuse hindamisele ning selle muutumisele ajas. Kogutud andmete võrdlemiseks kasutab autor Tjukina (2013) magistritöö küsimustikust küsimusi 2–8 ja 11 (vt lisa 3), kuna need on teemakohased ning aitavad hinnata noorte maksuteadlikkuse muutumist võrreldes 2013. aastaga.

Maksude tasumata jätmine on ühiskonnas probleemiks ning riigid tegelevad erinevate lahenduste otsimisega, et maksulaekumine paraneks. Kuna täiskasvanute

käitumisharjumused on suuremas osas välja kujunenud nooremas eas, siis on oluline analüüsida käitumise kujunemist ja noorte maksuteadlikkust. Seda seetõttu, et leida erinevaid viise maksuteadlikkuse ja ühiskonna maksukäitumise edendamiseks. Autori arvates peaksid koolinoored enne kooli lõpetamist saada teadmised maksunduse valdkonnast, kuna see suurendaks nende panust maksuteadliku ühiskonna edendamisele. Eeltoodust tulenevalt püstitatakse probleemküsimus: kas abiturientide maksuteadlikkus on muutunud võrreldes 2013. aastaga?

Lõputöö eesmärk on välja selgitada Eesti abiturientide maksuteadlikkus.

Lõputöö eesmärgi täitmiseks on püstitatud järgmised uurimisülesanded:

1. Analüüsida varasemaid teemakohaseid uuringuid ning välisriikide praktikat seoses koolinoorte maksuteadlikkusega.
2. Analüüsida ühiskonna ja haridussüsteemi mõju koolinoorte maksuteadlikkusele.
3. Hinnata Eesti koolinoorte maksude alaseid teadmisi.

Lõputöö empiirilises osas kasutatakse kvantitatiivset uurimismeetodit. Peamise andmekogumismeetodina kasutatakse struktureeritud küsitlust. Arvestades Eesti gümnaasiumite ja õpilaste rohkust, on autor uuritavaid piiritletud gümnaasiumi lõpuklassi õpilastega ning koolidega, kus on õppekavas eraldi välja toodud majanduse õppeaine. Töö teooria osas analüüsitakse erialast kirjandust ja teadusartikleid. Teemakohast kirjandust analüüsimiseks saadi e-kataloogist ESTER, teadusartikleid analüüsimiseks SAGE ja EBSCO andmebaasidest. Otsingusõnadena kasutab autor: *tax morale, tax behaviour, tax awareness, tax knowledge, tax compliance*.

Lõputöö koosneb kahest peatükist. Esimene peatükk jaguneb omakorda kaheks ja teine peatükk neljaks alapeatükiks. Esimene peatükk annab ülevaate maksukäitumisest teoreetilises käsitluses. Esimeses alapeatükis analüüsib autor teoreetilistest allikatest tulenevalt maksukäitumise olemust ning teises alapeatükis maksukäitumist kujundavaid tegureid. Autor analüüsib põhjalikumalt maksukäitumist mitte maksuteadlikkust. Seda eelkõige seetõttu, et autori arvates on maksuteadlikkus kõige olulisem alustegur, milleta ei kujune maksukuulekat käitumist.

Töö teine peatükk jaguneb neljaks. Esimeses alapeatükis annab autor ülevaate töö uurimismetoodikast, teises alapeatükis hindab autor, kas kehtiva riikliku õppekava järgi

saavad Eesti koolinoored piisavalt maksualaseid teadmisi. Kolmandas alapeatükis analüüsib autor abiturientide seas tehtud küsitluse tulemusi ning võrdleb saadud tulemusi 2013. aastal tehtud uurimuse teemakohaste tulemustega ning neljandas alapeatükis esitatakse analüüsist tulenevalt järeldused ja autori ettepanekud koolinoorte maksuteadlikkuse edendamiseks.

1. MAKSUTEADLIKKUSE ROLL MAKSUKÄITUMISES

1.1. Maksukäitumise olemus

Maksud on ühiskonna lahutamata osa, kuna maksutulu aitab riigil rahastada oma kulutusi. Maksude tasumine on kodanikele seadusega pandud kohustus, mistõttu on oluline, et seda ka täidetak. Maksumaksjate käitumise uurimine on oluline, seda just tulenevalt maksude olulisest rollist ühiskonnas. Maksukäitumise enim uuritud haruks on maksukuulekus, mis iseloomustab seadusekuulekat maksumaksja käitumist. Selle vastandiks on halb maksukuulekus, ehk olukord, kus maksumaksja käitumine ei vasta seaduses ettenähtud normidele. Just halb maksukäitumine on maksukäitumise valdkonna suurimaks probleemiks, millele püüavad teadlased lahendusi leida. Selleks, et hinnata maksuteadlikkuse olulisust maksukuuleka käitumise kujunemisele, on esmalt vaja uurida inimeste maksukäitumist ning millised tegurid seda kujundavad.

Maksud on riigi arengu seisukohalt olulised, kuna maksutulu loob jätkusuutliku aluse riigi arengule, stabiilse ja etteaimatava maksusüsteemi kaubanduse ning investeringute platvormile. Õiglane, läbipaistev ja usaldusväärne maksusüsteem edendab riigi ülesehitamist. (OECD, 2013, p. 21) Maksustamine on tänapäeva ühiskonna üks olulisem ja mõjukam haru, seda eelõige seepärast, et ilma maksumaksjate ega maksutuluta poleks ka toimivat riiki.

Maksutulu on riigi üheks peamiseks sissetulekuallikaks. Maksudest saadavast tulust rahastatakse avalikke teenuseid, et tagada riigi sotsiaahoolekanne, avalik kord ja riigikaitse. Samuti ei saa ilma maksutuluta pakkuda mitmeid avalikke teenuseid, nagu näiteks tervishoid, haridus ja infrastruktuur. Selleks, et riik saaks pakkuda eeltoodud teenuseid, on kodanikud kohustatud tasuma neile seadusega kehtestatud makse. Maksude tasumine ei tohiks seaduskuulekate kodanike jaoks olla kohustus vaid pigem spontaanne ühiskonnaellu panustav tegu. (Kirchler, 2007, pp. 3–4)

Maksu- ja Tolliameti (edaspidi MTA) iga-aastase maksutulude laekumise kokkuvõtte põhjal saab mitmeti järeldada – maksumaksjaid on nii kuulekaid kui ka mittekuulekaid. Inimesed otsivad võimalusi maksude tasumisest kõrvalehoidumiseks, kuna sellise teguviisiga plaanitakse teenida ebaausat lisatulu. Maksude mitte tasumisest jääb riigi saamata vajalik maksutulu, mida nimetatakse maksuauguks. See takistab ettevõtluses ausa

konkurentsi kujunemisel ja vähendab riigi tulusid. Näitena saab tuua välja, et 2018. aastal laekus riigieelarvesse 7,3 miljardit eurot maksutulu, millest deklareerimata jäävate maksude osakaal moodustas 5,4%. (Maksu- ja Tolliamet, 2019) Eeltoodust tulenevalt saab väita, et mitte kõik maksumaksjad ei ole maksukuulekad ning nad otsivad järjepidevalt erinevaid teguviise maksudest kõrvalehoidumiseks. Kuid aastatega on ühiskond jõudnud järjest rohkem arusaamale, et riigi efektiivsuse ja toimimise tagab suuresti maksude laekumine.

Ühiskonnas toimuvate protsesside ja käitumiste tõlgendamiseks saab tugineda erinevatele teooriatele. Näiteks kasutatakse majanduses toimuvate protsesside tõlgendamiseks lisaks majandusteooriale ka teisi teadusharusid – sotsiaalpsühholoogiat, mille abil selgitatakse maksude tasumise, maksukohustuste vältimise ning maksudest kõrvalehoidumise põhjuseid. (Lillemets, 2007, lk 73) Madal maksumoraal või maksukäitumine, ühiskondlik vaikimisi heakskiit maksude mittemaksmisele, maksude optimeerimine, liiga kõrged maksumäärad või hoopiski madal palgatase, võivad olla vaid osa põhjustest, miks maksude maksmine on paljude isikute jaoks pigem peale sunnitud kohustus kui vabatahtlik ja enesest mõistetav tegu (Adamson, 2016, lk 4).

Maksukäitumise olemuse uurimiseks tuleb analüüsida kahte tihedalt seotud mõistet – maksukuulekus ja maksumoraal. Maksukuulekus on üheks enim uuritud haruks maksukäitumises. Kuigi maksukuulekusel puudub ühine definitsioon, saab maksumaksja vabat tahet tasuda makse nimetada maksukuulekaks käitumiseks (Kirchler, 2007, p. 22). Samuti on paljud teadlased maksukuulekuse definitsiooni määratlenud oma uurimustes tulenevalt. Näiteks kirjeldab Nurmantu (2003, p. 148), et maksukuulekust määratletakse kui olukorda, kus maksumaksja täidab kõiki maksukohustusi ja peab kinni maksuõigusest. Tjahjono (2006, p. 29) on arvamusel, et maksumaksja on maksukuulekas siis, kui tema käitumine vastab teatud toimingute tegemisel või mitte tegemisel kehtivatele reeglitele ja määrustele. Lisaks on kirjeldanud Kiryanto (1999, p. 29) oma uurimuses, et maksukuuleka käitumise korral edastavad maksumaksjad vajaliku teabe, õige maksusumma ning tasuvad maksud õigeaegselt ilma sunnitegevuseta. Seega saab erinevate uuringute põhjal väita, et maksumaksja on maksukuulekas siis, kui ta täidab talle seadusega pandud kohustusi vabatahtlikult.

Maksumoraal on seotud isiksuse teguritega, näiteks moraalse põhjenduse, autoritaarsuse, egoismi, sõltuvusega normist ja väärtushinnangutega. Ühiskondlikul tasandil aitavad

maksumoraali kujunemisele kaasa maksundusalased teadmised, hoiakud, normid. (Kirchler, 2007, p. 197) Maksumoraal mõistena tähendab maksumaksja kohusetunnet oma riigi või ühiskonna ees ehk viitab see pigem maksumaksjate hoiakutele ja veendumustele, mitte käitumisele (Nerré, 2008, p. 155). Ehk, kui inimesel on õige maksumoraal välja kujunenud võib isikul olla sisemine motivatsioon maksude tasumiseks ning tunda süüd või häbi selle mittetäitmise eest. Üksikisiku maksumoraali võib mõjutada eakaaslaste käitumine või sotsiaalse tunnustamise saamise võimalus. Samuti võivad maksumoraali mõjutada kultuurilised või sotsiaalsed normid, mis avaldavad mõju isiku sisemisele motivatsioonile ning suhtumist eakaaslastesse. (Luttmer & Singhal, 2014, p. 150)

Individuaalsel tasandil on inimeste teadmised ning ettekujutused maksudest ja maksude mittejärgimisest osa ühiskonnast, samuti hoiakutest ja käitumisviisist. Siduvaid norme ja kontrolli maksumaksja käitumise üle, maksukohustust täita või mitte, saab selgitada Fishbeini ja Ajzeni mõistliku tegevuse ja kavandatud käitumise teooriate abil (Ajzen, 1991, pp. 181–205; Fishbein & Ajzen, 1977, pp. 888–918). Nende teooriate väljatöötamisel mõõdeti inimeste suhtumist valitsusse, täpsemalt usaldust valitsuse ja valitsuse tehtud kulutuste suhtes. Lisaks mõõtsid Fishbein ja Ajzen suhtumist kulutuste mittevastavusse, ülemäärasesse suurendamisse ja sissetulekute laekumata jätmisse. Nii Ajzen (1991, p. 206) kui ka hilisemas Fishbeini ja Ajzeni (1977, pp. 911–914) uuringutes jõuti järeldusele, et vastavust määrav oluline muutuja on õigluse tajumine, mis tähendab seda, et maksumaksjate suhtumises maksude tasumisse mängib suurt rolli aspekt, kui õiglaselt valitsus maksuraha kogub ja kulutab.

Paljud inimesed ei tunne ennast maksude osas pädevana. Furnhami ja Crumpi (2005, p. 167) väitel on noored maksude teadlikkuse osas kõige asjatundmatud. McKerchar (2001, p. 5) on välja toonud, et maksude vältimine võib tingitud olla just inimeste puudulikust maksuteadlikkusest, samuti võib seda mõjutada maksusüsteemi keerukus, mis omakorda viib selleni, et inimesed kaotavad huvi maksusüsteemi vastu. Maksuseaduse keerukuse põhjust maksude mitte tasumiseks toob välja ka Kirchler (2007, p. 311), kes väidab, et inimeste kavatsus oma käitumist sooritada on suurem olukorras, kus tuntakse konkreetse käitumise sooritamise osas kindlust. Eelnevale tuginedes saab järeldada, et kui inimestel on teadmised maksunduse valdkonnas, siis on neil ka suurem kindlus käituda maksukuulekalt. Valitsused on teadlikud maksuseaduse keerukusega seotud probleemidest

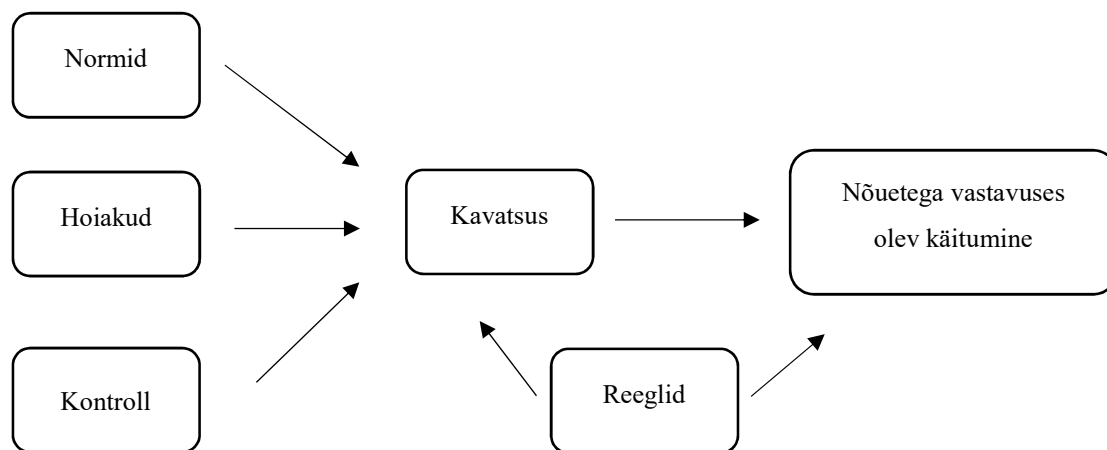
nii maksuhaldurite kui ka maksumaksjate vaatenurgast ning seetõttu pööratakse palju tähelepanu maksusüsteemi reguleerivate seaduste ja ka teiste seaduste lihtsustamiseks.

Maksukuuleka käitumise kujunemisel on oluline roll lisaks teadmistele ka maksumaksjate suhtumine ja usaldus. Salman ja Sarjono (2013, p. 312) on oma uurimustes tõestanud, et mida suurem on maksumaksjate suhtumine kuulekasse käitumisse, seda suurem on kavatsus käituda püsivalt seadusekuulekalt. Seega saab väita, et kui inimesed suhtuvad maksude tasumisse hästi ning aktsepteerivad selle vajalikkust, on ka suurem tõenäosus, et makse tasutakse kuulekamalt. Rothstein (2000) on väitnud, et maksukuuleka käitumise suurendamiseks tuleb täita kaks tingimust, mis mõlemad suurendavad usaldust üldiselt: maksumaksjad peavad uskuma, et teised maksumaksjad maksavad oma osa, ja valitsus peab tagama, et maksud investeeritakse riiki saavutamaks rahva heaolu. Teisiti väites on nii inimeste vaheline usaldus kui ka institutsionaalne usaldus koostöö tagamisel ülimalt tähtis. Eeltoodu kokkuvõtteks saab järeldada, et kui kodanikud usaldavad oma riiki, siis see muudab neid ka maksude järgimises kuulekamaks.

Bobeki ja Hatfieldi (2003, pp. 18, 35–36) ning Mustikasari (2007, pp. 4–5) uurimused on näidanud subjektiivse normi olulist mõju maksukuuleka käitumise kujunemisele. Subjektiivsed maksuteadmised ehk tavainimese arusaam maksudest on olulised mõistmaks, miks inimesed käituvad nii nagu nad käituvad. Subjektiivne norm on tahte kujunemise tegur, mida on ka määratletud kui indiviidi ettekujutust sotsiaalsest mõjust teatud käitumisharjumuste kujundamisel. Ehk, mida suurem on subjektiivsete normide mõju, seda suurem on kavatsus kuulekalt käituda. (Mustikasari, 2007, pp. 4–5) Bobeki ja Hatfieldi (2003, pp. 35–36) ning Mustikasari (2007, pp. 6–8) uurimused on näidanud, et empiirilisel tajutav käitumiskontroll ja kavatsus käituda kuulekalt on omavahel seotud, ehk kui inimesed tajuvad suuremat kontrolli oma käitumise üle, siis seda suurem on tahtmine käituda kuulekalt (Mustikasari, 2007, p. 313).

Samuti mõjutab inimeste käitumist suhtumine. Suhtumise ja käitumise vahelist seost on uuritud mitmetes teadustöodes ning selleks on kasutatud planeeritud käitumise teooriat. Selle teooria järgi määravad käitumiskava kolm tegurit: käitumisharjumused, uskumused ning asjaolud, mis toetavad ja pärsivad käitumist. (Fishbein & Ajzen, 1977, p. 891) Ajzen (1991, pp. 181–205) on selgitanud oma töös suhtumise mõjust inimese käitumisele. Esiteks määrab käitumise suuresti üldsuse suhtumine. Teiseks ei mõjuta käitumist mitte ainult suhtumine, vaid ka subjektiivsed normid ehk veendumus selle kohta, mida keegi teine

tahab, et me teeksime, teisisõnu kontrolli tajumine. Kolmandaks, moodustavad suhtumine, hoiakud ja subjektiivsed normid koos kavatsuse või kavatsuse teatud viisil käituda. Kavatsust omakorda mõjutavad seadusega määratud reeglid. Eeltoodu põhjal saab väita, et kui inimeste normid ja hoiakud on kujunenud selliselt, mis mõjutavad positiivselt maksukuuleka käitumise kujunemisele, on suurem võimalus, et tulevikus käituda nõuetele vastavalt. (vt joonis 1)

Joonis 1. Maksukuuleka käitumise kujunemine (Ajzen, 1991, p. 182, autori koostatud)

Teiste hulgas on oma uurimuses kasutanud planeeritud käitumise teooriat Arum (2012, p. 28). Arumi (2012, p. 15) töö eesmärk oli selgitada maksumaksjate käitumist maksukohustuste täitmisel. Ta jõudis järeldusele, et enne kui inimene jõuab teatud tegevuse ette võtta, on tal selle käitumise sooritamise osas enesekindlus. Seejärel otsustatakse lõplikult, kas tegevus tehakse või, ning see on seotud suuresti maksumaksja teadlikkusega. Maksumaksjad, kes on maksuteadlikud, usuvad maksude tasumise olulisusesse ning tasuvad suurema tõenäosusega, kui mitte teadlikud maksumaksjad, seda seetõttu, et säilitada riigi areng. (Arum, 2012, p. 30)

Planeeritud käitumise teooriale tuginedes võib maksude järgimisega seostada asjaolu, et maksumaksjate suhtumine maksude järgimisse mõjutab tahtmist käituda kuulekalt. Seega, kui maksumaksjal on kindlus käitumise sooritamise osas, mõjutab see positiivselt maksumaksjate kuulekat käitumist. Eeltoodust tulenevalt peab maksumaksjatel olema selge, millised on nende maksukohustused. Samuti peab neil olema uskumus, et makse tasutakse seetõttu, et see on seaduslik ning makse tasudes aitavad nad kaasa riigi arengule.

Mukasa (2011, pp. 43–45) uuringutulemustest selgus, et maksuteadmistel ja tajutaval õiglusel on põhjuslik seos maksukuuleka käitumisega. Maksukohustuste täitmist saab üles ehitada majanduslikest, hariduslikest ja psühholoogilistest teguritest. Kui koolides pöörataks juba varakult tähelepanu normidele ja hoiakutele, mis aitavad kaasa seadusekuuleka maksukäitumise kujunemisele, võib see inimeste maksukuulekust oluliselt parandada. Eelkõige seetõttu, kuna need tegurid moodustavad olulise osa maksukuuleka käitumise kujunemisel. Eelnevat väidet kinnitab Kirchler'i (2007, pp. 9–13) poolt tehtud uuring, mille tulemustes on täheldatud, et valmisolek maksta makse kasvab, kui suureneb teadlikkus maksuseadustest ja vastavatest reeglitest. Samuti on Kirchler (2007, pp. 10–11) täheldanud, et sotsiaalsed normid võivad olla käitumise tugevaks regulaatoriks.

Maksude tasumisel on maksuseaduse keerukust kui mõjutavat tegurit analüüsinud Richardson ja Sawyer (Richardson & Sawyer, 2001, pp. 325–360). Maksukeerukus võib esineda mitmel kujul, näiteks arvutuslik, vormiline, vastavuse ja reeglite keerukus (Cox & Eger, 2006, pp. 259–283). Nugroho ja Zulaikha (2012) on oma uurimuses analüüsinud tegureid, mis mõjutavad valmisolekut maksta makse koos teadlikkusega maksude maksmisest kui sekkuvast muutujast. Tulemused näitasid, et muutujatel, teadmiste ja maksuseaduste, kvaliteetsete maksuteenuste ja maksustamise tõhususe arusaamadel on märkimisväärne mõju maksude maksmisele.

Eriksen ja Fallan on oma uuringus väitnud, et inimesed võivad tunda, et maksud piiravad nende vabadust teha autonoomseid otsuseid oma sissetuleku kohta. Seetõttu tajutakse maksusüsteemi enam-vähem õiglasena, mis võib viia erinevale suhtumisele maksustamisse ja mõjutada tahtmist täita maksukohustusi. Maksuteadmised on märgitud oluliseks teguriks, mis mõjutavad inimese maksualast suhtumist. Selle olulisus tuleneb asjaolust, et maksuseadusi peetakse üldiselt keeruliseks. Eriksen ja Fallan jõudsid oma uurimuses järeldusele, et maksuteadmiste tõttu suurenes vastajate suhtumine maksudesse ja maksukäitumisse. Pärast maksukursusel osalemist hindasid vastajad maksudest kõrvalehoidumist karmimalt ning tajusid maksusüsteemi õiglasemalt. (1996, pp. 389–391) See näitab, et maksusüsteemide ja maksuseaduste mõistmine võib soodustada vabatahtlikku maksukohustuste täitmist. Maksuteadlikkuse mõju noortele maksumaksjatele mõjub positiivselt ning see omakorda võimaldab saavutada positiivset suhtumist maksudesse ja maksueeskirjade järgimisse. Seda eelkõige seetõttu, et teadmised

aitavad luua sisemise veendumuse maksusüsteemide ja maksude õigustatuse kohta. (Kolodziej, 2011, pp. 22–25)

Teiste seas on maksuhariduse olulisust maksumaksjate käitumise mõjutamisele käsitlenud ka Kołodziej, kes jõudis järeldusele, et maksukoolitustel on positiivne mõju maksumaksjate teadmistele, mis kujundab maksustamise aluse ning seeläbi kogu ühiskonna hoiaku. Ehk mida kõrgemad on inimeste maksuteadmised, seda suuremat mõju avaldab see kogu ühiskonnale ja maksukuulekuse saavutamisele. Kui noored õpivad maksuteadmisi, siis on tõenäoline, et nende teadmised mõjutavad ka neid ümbritsevaid inimesi ning maksuhariduse mõju kujuneb suuremaks kui ühe noore harimine. Seevastu võivad halvad teadmised maksude kohta kaasa tuua umbusalduse ja negatiivse suhtumise maksudesse. (Kołodziej, 2011, p. 167)

Maksukäitumine on maksude tasumisega seotud otsuste kujunemine ning selle täideviimise realiseerimine. Maksukäitumise enim uuritud harudeks on maksukuulekus ja maksumoraal. Selles peatükis analüüsitud uuringute põhjal saab väita, et inimeste maksukäitumist on võimalik muuta, kuna seda mõjutavad mitmed tegurid. Seega, kui alustada juba varakult maksukäitumist mõjutavate normide ja hoiakute kujundamist noorte seas, võib tulevikus paraneda oluliselt kodanike maksukuulekus (Mukhlis, *et al.*, 2015, p. 161). Samuti tuleneb eelnevate uuringute analüüsist, et maksuharidusel on positiivne ja oluline mõju maksualastele teadmistele. Maksuharidust tugevdades noorte hulgas võib see tulevikus suurendada maksukuulekust ning see omakorda maksude tasumist.

Kokkuvõtvalt selgus, et maksutulu on riigi üheks peamiseks sissetulekuks, maksud on ühiskonna lahutamata osa ning olulised riigi arengu seisukohalt. Lisaks saab väita, et maksuteadlikkusel on oluline roll inimeste maksukäitumise kujunemisel. MTA maksutulude laekumise kokkuvõttest järeldub, et kõik maksumaksjad ei tasu makse seadusekuulekalt ning paljud neist otsivad erinevaid viise maksude mitte tasumiseks. Planeeritud käitumise teooria kohaselt mõjutab suhtumine inimese käitumist ning kui mõjutada inimeste suhtumist juba nooremas eas, on võimalus, et tulevikus maksumaksjate käitumine paraneb.

1.2. Maksuteadlikkust mõjutavad tegurid

Maksuteadmised on oluline osa vabatahtlikus maksusüsteemis (Kasippilai, 2000), seda eriti just maksukohustuse kindlaks määramisel (Palil, 2005, pp. 80-85; Saad *et. al.*, 2004). Nagu eelmises peatükis kirjeldatud, mõjutavad maksumaksja maksuteadlikkust, sealhulgas ka maksukäitumist mitmed tegurid – teadmised, suhtumine ja usaldus, hoiakud ning käitumisviis.

Teadmised on informatsioon, mis on vaimselt esitatud ja teatud viisil struktureeritud või organiseeritud (Kikas, 2005, lk 16). Widayati ja Nurlis (2010) analüüsivad oma uuringus tegureid, mis julgustavad maksumaksjaid makse tasuma. Teadlikkus on inimeste reaalsuse mõistmise osa ning käitumine või käitumine reaalsuse suhtes. Teadvus omakorda on teadmise ja mõistmise seisund. Esiteks tuleks mõista, et maks on riigi arengu toetamise vorm. Seda teades tasuksid maksumaksjad makse, kuna neil oleks kindel teadmine, et maksutulu kasutatakse otstarbekalt. Teiseks, mõistmine, et maksude tasumisega viivitamine ja maksukoormuse vähendamine on nii riigi kui ka maksumaksjate jaoks kahjulik, kuna mõjutavad maksude tasumist ja rahalist laekumist, mis võivad põhjustada tagasilükkeid riigi arengus. Kolmandaks, mõistmine, et maksude tasumist kehtestab seadus. Kui maksumaksjatel on teadmine, et maksundusel on tugev seaduslik alus, siis mõistavad ka maksumaksjad, et maksude õige arvestamine ja tasumine on iga kodaniku kohustus. (Widayati & Nurlis, 2010)

Alm ja Tolger jõuavad oma uuringus „*Culture differences and tax morale in the United States and in Europe*” arusaamale, et maksumaksjate hinnang ühiskonna demokraatlikkusele mõjutab maksumoraali. Seega kui inimesed tunnevad, et neil on võimalus rohkem riigivalitsemises kaasa rääkida, siis seda kõrgem on maksumaksjate maksumoraal ühiskonnas. Samuti uurivad Alm ja Tolger oma uurimuses ühiskonna mõju maksumoraalile, kasutades selleks „*The World Values Survey*”, mis on rahvusvaheline sotsiaalkultuuriline ja poliitiline uuring. Uuringus jõuti järeldusele, et erinevatel riikidel on erisugune maksumoraal, näiteks Põhja-Euroopas on see näitaja oluliselt kõrgem kui Romaani kultuuriruumi kuuluvates riikides. Sellest saab järeldada, et ühiskonna kultuur ja väärtused mõjutavad inimeste maksumoraali, mis omakorda mõjutab maksukäitumist ning -teadlikkust. Lisaks käsitles eeltoodud uuring maksumaksja hariduse ja maksumoraali vahelise seose hindamist. Uuringu tulemused näitasid, et madalama sissetulekuga inimestel

on valmidus makse maksta suurem kui haritud ja kõrgema sissetulekuga inimestel. Samuti selgus, et vanematel inimestel on kõrgem maksumoraal kui noortel. (Alm, Torgler, 2006, p. 237)

Nagu eelnevalt juba järeldatud, on maksude tasumise üheks mõjutavaks teguriks maksuseaduse keerukus (Richardson & Sawyer, 2001, pp. 325–360). Kuid maksukeerukus võib veel esineda mitmel kujul, näiteks arvutuslik, vormiline, vastavuse ja reeglite keerukus (Cox & Eger, 2006, pp. 259–283). Nugroho ja Zulaikha (2012) on oma uurimuses analüüsinud tegureid, mis mõjutavad valmisolekut maksta makse koos teadlikkusega maksude maksmisest kui sekkuvast muutujast. Analüüsi tulemused näitasid, et erinevatel muutujatel (teadmistel ja maksuseaduste keerukusel, kvaliteetsetel maksuteenustel ning arusaamadel maksustamise tõhususest), on märkimisväärne mõju maksude maksmisele.

Samuti nagu suhtumist, saab ka maksumaksja käitumist seletada planeeritud käitumise teooria abil, mille alusel tugineb inimese käitumine selle tegemise kavatsusest. Teiste hulgas on kasutanud planeeritud käitumise teooriat Arum (2012, p. 28). Arumi (2012, p. 15) töö eesmärk oli selgitada maksumaksjate käitumist maksukohustuste täitmisel. Ta jõudis järeldusele, et enne, kui inimene midagi teeb, on tal selle käitumise sooritamise osas enesekindlus. Seejärel otsustatakse, kas ta teeb seda või mitte, mis on seotud suuresti maksumaksja teadlikkusega. Maksumaksjad, kes on maksuteadlikud, usuvad maksude tasumise olulisusesse, et aidata säilitada riigi areng. (Arum, 2012, p. 30) Kokkuvõtvalt võib planeeritud käitumisteooriast järeldada, et maksumaksjatel peavad olema selged teadmised, mis maksu nad peavad maksma. Samuti peavad nad uskuma, et nad teevad seda, kas seetõttu, et see on seaduslik või seetõttu, et makse tasudes aitavad nad kaasa riigi arengule.

Lisaks eelnevale moodustub suur osa maksukäitumisest isiku sotsiaalsed normid ja isiklikud väärtused. Sotsiaalsed normid jagunevad kaheks – veendumused ja käitumisviisid. Need normid on üksikisiku jaoks välised, kuid kui neid norme endale sisestada, saavad nendest isiklikud. Sisendatud isiklikud normid mõjutavad tõenäolisemalt käitumist suurtes rühmades. Mõnel sisemisel normil on maksukäitumisele tugev positiivne mõju. Nendeks võivad olla väärtused, mis näitavad kõrget moraalset põhjendust, näiteks ausus või altruism, mis võivad positiivselt mõjutada maksukohustuste täitmist. (Kornhauser, 2007, p. 27)

Erinevates uuringutes on jõutud järeldustele, et noored ei ole maksude tasumise suhtes nii vastutulelikud kui keskealised ja vanemad inimesed. Mis võib tingitud olla noorte puudulikest teadmistest maksunduse valdkonnas (Jackson & Milliron, 1986, p. 156; Orviska & Hudson, 2002, pp. 83–102; Andreoni *et al.*, 1998, pp. 854–856). Kirchler (2007, pp. 9–13) on seisukohal, et valmisolek maksta makse kasvab, kui suureneb teadlikkus maksuseadustest ja vastavatest reeglitest. Samuti on täheldatud, et sotsiaalsed normid võivad olla käitumise tugevaks regulaatoriks.

Finants- ja maksukirjaoskuse suurendamine võib avaldada mõju noorte täiskasvanute maksumoraalile ehk mõjutada motivatsiooni makse maksta. Hustoni (2010, pp. 306–308) väitel võib finantskirjaoskust kontseptuaalselt vaadelda kahel viisil: mõistmine (teadmised rahandusest) ja kasutamine (rahanduse rakendus). Seega, kellel on rahandusteadmised ei tähenda seda, et ta neid ka otstarbekalt kasutaks, kuna ainult teadmised üksi ei ole tulemuslikud kui neid kasutada ei osata.

Nooremad maksumaksjad võivad olla vähem teadlikud maksuküsimustest (Niemirowski, *et al.*, 2003, p. 135) ning neil võivad olla halvasti arenenud sotsiaalsed või moraalsed kohustused, mis omakorda võib soodustada nende töötamist varimajanduses. Noortel puuduvad uute maksumaksjatena teadmised õigetest käitumisreeglitest ning oskused leida usaldusväärsed infoallikad, et omandada maksuteadmisi, mis aitaks neil kujuneda ausateks maksumaksjateks. Maksuteadmised mõjutavad ka maksumaksjate suhtumist maksudeklaratsiooni õigsusesse (Eriksen ja Fallan, 1996, p. 389; Kirchler, 2007, p. 3). Teadmised suurendavad maksumaksjate mõistmist oma maksualaste olukordade üle ning suurendavad ka täpse ja õigeaegse maksudeklaratsiooni esitamise võimalusi. Järelikult võivad teadmised vähendada nii pettumustunnet maksusüsteemi, kui ka vähendada tegelikku aega, mille maksumaksja peab maksude arvestamisele kulutama. Maksukäitumise suurendamiseks on oluline tegur ka haridus, mis aitab tagada positiivse suhtumise nii maksuametisse kui ka riiki, mis omakorda on vajalik maksumoraali kujunemiseks. (Kornhauser, 2007, p. 161)

Maksumaksjate koolitamist tuleks alustada lastest ja noortest, kuna see osa elanikkonnast on sotsiaalse arengu ja teadlikkuse juurutamise võtmeetapis. Kornhauser (2007) on analüüsinud oma uurimuses maksumaksja sisemise motivatsiooni mõju väliste tegurite üle. Kornhauser väitel saab haridusega tugevdada selliseid norme, mis on maksuseadustega positiivselt seotud. Näiteks ausus, moraal, rahvuslik uhkus, mure teiste vastu ja õiglus.

(Kornhauser 2007, p. 619) Robbins jt (2008, pp. 91–95) on oma uurimuses kirjeldanud omistamise teooriat, mille abil jälgitakse inimeste käitumist, seejärel proovitakse jõuda järeldustele, kas teatud käitumine on põhjustatud sisemiste või väliste mõjude poolt. Uuringus jõuti järeldusele, et inimese sisemine käitumine on tema isikliku kontrolli all. Käitumine, mida põhjustasid välised tegurid ning mida mõjutatakse väliselt, tähendab seda, et inimesed käituvad teatud olukorra või keskkonna tingimustel. Omistamise teooria aitab selgitada maksumaksjate valmisolekut makse tasuda, kuna inimeste otsuste tegemist mõjutavad suuresti nii sisemised kui ka välised tegurid.

OECD on välja toonud seisukoha, et maksumaksja hariduse põhieesmärk on edendada suhtumist ühise hüve suhtes, rõhutades maksu sotsiaalset väärtust ja seotust riiklike kulutustega (OECD 2015, p. 17). Lewis (1982, p. 152) ja Torgler (2003, p. 119–121) on oma uuringus väitnud, et maksundusalaste põhiteadmiste õpetamine noortele on väga oluline maksukäitumise edendamise võimalus, kuna täiustatud haridus parandab maksukohustuste täitmist. Väidetavalt peaksid paremini haritud isikud mõistma paremini maksuseadusi ja maksualaseid seoseid, näiteks riigi pakutavad soodustusi ja teenuseid, mida finantseeritakse maksutuludest. (Lewis, 1982, pp. 154; Torgler, 2007, pp. 137–138). Lewis (1982, pp. 152–155) leidis oma töös, et maksuteadlikum maksumaksja on tänu oma teadmistele maksukuulekam kodanik. Torgler aga leiab, et valitseda võib hoopis vastupidine seos, kus maksuteadlikum inimene on teadlik võimalustest maksuametit petta. Siinkohal aga eeldas Torgler, et see seos on hariduse omapärast. See tähendab, et eristada tuleks kindlasti erialaseid kõrgharidustasemel õpetatavaid spetsiifilisi teadmisi maksusüsteemi üldisest mõistmisest. Torgleri vastupidine seos kehtib eelkõige kõrgema maksuteadlikkuse taseme korral. (Torgler, 2003, pp. 137–138)

Paljud OECD riigid pööravad tähelepanu maksude järgimise tehnikate uurimisele ja maksumaksjate koolitusprogrammide välja töötamisele, et maksukohustuse täitmine paraneks (OECD, 2015). Paljud maksude alased koolitused on suunatud konkreetselt koolilastele või ülikoolidele õpilastele, eesmärgiga tõsta noorte täiskasvanute maksukirjaoskust enne tööturule üleminekut. Kuigi Lewis ja Torgler on väitnud, et haridus parandab maksukohustuse täitmist, on leitud sellele väitele ka vastuargument. Nimelt võivad paremini haritud isikud olla teadlikumad võimalikust valitsuse raiskamisest ja omada täiendavat eelist maksudest kõrvalhoidumise ja maksustamise vältimise võimaluste mõistmine osas (Torgler, 2007, pp 53–54).

Eeltoodu põhjal on teadmised olulised maksukäitumise kujunemisel, kuna teadmiste abil suudab inimene endale teadvustada maksude tasumise vajalikkusest. Teades, et ilma maksutuluta ei saa riik teha vajalikke kulutusi ning areneda, tasuksid ehk maksumaksjad rohkem makse, kuna neil oleks kindel teadmine, et maksutululu kasutatakse otstarbekalt.

Mitmetes uuringutes on jõutud järeldusele, et **suhtumine ja usaldus** mõjutab suuresti inimeste maksumoraali ja -käitumist. Suhtumises määratletakse inimeste hinnanguid objektide, isikute, rühmade või käitumise suhtes (Ajzen, 1991, p. 180). Inimeste suhtumine ühiskonnaelu paljude aspektide suhtes on üldiselt stabiilne, sh suhtumine ühiskonda, milles nad elavad, valitsusse ning ka maksusüsteemi ja maksude tasumise kohustusse. Samas võib tekkida olukordi, kus teatud inimgruppidel võib tekkida vastumeelsus maksusüsteemi, samas võivad teistel olla jällegi eriti soodsad hoiakud selle suhtes. Ajzen ja Fishbein on selgitanud, et suhtumise ja käitumise suhe on harva otsekohene. See tähendab, et paljudel juhtudel ei tee inimesed tingimata seda, mida nad teiste inimeste käitumise juures eelistavad. Selline olukord võib tunduda vastuoluline, et inimesed eelistavad teatud toiminguid (nt maksukohustuse täitmine), kuid käituvad ise vastupidiselt. Selline vastuolu tekib seetõttu, et käitumise määratlemisel on peale suhtumise ka muud tegurid, näiteks inimest võime sooritatud teatud toiminguid või muud välised asjaolud, näiteks vastastikune surve. (Fishbein & Ajzen, 1977, pp. 889–893)

Samuti on Alm ja Tolger oma uuringus „*Culture differences and tax morale in the United States and in Europe*” jõudnud arusaamale, et maksumaksjate suhtumine ja usaldus ühiskonna demokraatlikkusele mõjutab maksumoraali. Seega kui inimesed tunnevad, et neil on võimalus rohkem riigivalitsemises kaasa rääkida, siis seda kõrgem on maksumaksjate maksumoraal ühiskonnas. Samuti analüüsisid Alm ja Tolger oma uurimuses ühiskonna mõju maksumoraalile. Uuringus jõuti järeldusele, et erinevatel riikidel on erisugune maksumoraal, näiteks on Põhja-Euroopas on see näitaja oluliselt kõrgem kui Romaani kultuuriruumi kuuluvates riikides. Nad järeldasid sellest, et ühiskonna kultuur ja väärtused mõjutavad inimeste suhtumist maksumoraali, mis omakorda mõjutab maksukäitumist ning -teadlikkust. (Alm, Torgler, 2006, p. 237)

Eelneva põhjal saab järeldada, et suhtumine on oluline tegur maksukäitumise kujunemisel, kuna suhtumise abil kujundab inimene oma hinnanguid teatud objektide suhtes, näiteks õigeaegse ja korrektse maksude tasumise suhtes. Suhtumine on oluline ka seetõttu, et see

on kergesti mõjutatav välistegurite poolt, olgu selleks siis ühiskonna või teiste inimeste käitumisest tulenevad mõjud.

Lisaks eelnevale moodustavad suure osa isiku maksukäitumisest sotsiaalsed normid ja tema isiklikud väärtused ehk **hoiakud**. Hoiakud on inimese kalduvus hinnata objektide (nt isikute, sündmuste, nähtuste) olemust teatud määral soosival või mittesoosival viisil. See hinnang väljendub tavaliselt tunnetusliku, emotsionaalse või käitumusliku reageeringuna. Sotsiaalsed normid jagunevad aga kaheks veendumused ja käitumisviis. Need normid on üksikisiku jaoks välised, kuid kui neid norme endale sisestada, saavad nendest isiklikud. Sisendatud isiklikud normid mõjutavad tõenäolisemalt käitumist suurtes rühmades. Mõnel sisemisel normil on maksukäitumisele tugev positiivne mõju. Nendeks võivad olla väärtused, mis näitavad kõrget moraalset põhjendust, näiteks ausus või altruism, mis võivad positiivselt mõjutada maksukohustuste täitmist. (Kornhauser, 2007, p. 27)

Eelneva põhjal saab väita, et noorte vastuvõtlikkus maksuteadmisele oleneb suuresti noorte sisemistest hoiakutest. Kui noortel on juba nooremas eas välja kujunenud hoiakud, mis ei soosi tulevikus maksukuulekalt käituma, siis on neil ka vähem tahtmist omandada maksuteadmisi.

Masukäitumist mõjutab tugevasti muude tegurite kõrval teiste maksukohustuslaste **käitumisviis**. Kui isikud tõlgendavad teiste käitumise põhjal, et maksudest kõrvale hoidumine on pigem tavaline, väheneb ühiskonnas valmidus makse maksta. Kui aga vastupidiselt suureneb üldine arusaam makse ausalt maksta, tõuseb ka üldine maksumoraal. (Lillemets, 2007, lk 73)

Inimeste käitumine on väga erinev. Eeldatakse, et käitumise erinevused on seotud inimete motiivide erinevusega (Ajzen, 1991, pp. 183–184). Braithwaite on määratlenud motiivid motivatsioonipositsioonidena, mida seovad omavahel uskumused, hinnangud, ootused ja maksumaksjate teadlik hoiak. Braithwaite hinnangul saab eristada viit erinevat motivatsioonipositsiooni: pühendumus, alistunud, vastupanu, lahtilaskmine ja mängude mängimine. Pühendunud maksumaksja usub maksusüsteemi eelistesse ja peab maksude tasumist moraalselt õigeks, alistunud maksumaksja aktsepteerib maksuametit, kui tal on selleks seaduslik kohustus. Vastupidav maksumaksja kahtleb maksuameti kavatsustes ja vaidlustab need, vabastatud maksumaksja eraldab end maksuametist täielikult ning mängu

mängiv maksumaksja kasutab ära kõik teatavaid seadusi ja maksulünki. (Braithwaite, 2003, p. 18)

Kui pühendunud ja alistunud maksumaksja kujutab endast positiivset suhtumist maksuhalduritesse, siis vastupanu, lahtiütlev ning mänguline maksumaksja kujutab endast negatiivset suhtumist maksuhalduritesse ning maksusüsteemi. (Braithwaite, 2003, p. 19) Braithwaite analüüsi hinnangul saab väita, et maksukäitumist mõjutab teiste tegurite kõrval ka käitumisviis, kuna kui inimese käitumise eesmärk ei olegi maksukuulekalt käituda, siis ei ole ta huvitunud ka maksuteadlikkuse omandamisest.

Muutused ühiskonna väärtustes algavad noortest. Väidet, et maksumaksjate harimisega tuleb alustada lastest ja noortest, toetab põlvkondade teooria. Selle kohaselt ei muutu inimese väärtused vanemas eas oluliselt, kuid väärtused muutuvad teatud aja möödudes põlvkondade vaheliselt. Teooria ülekandumist maksukäitumisele tõestas Austraalias korraldatud uuring, kus keskealiste ja noorte vanusgrupi maksundusega seotud hoiakud ja käitumismallid erinesid üksteisest marginaalselt. (Braithwaite *et al.*, 2011, pp. 34–36) Sellest tulenevalt võib väita, et Eesti maksukäitumise hindamist tasub alustada just noortest, kuna saadud andmetel on pikaajalisem väärtus.

Eelneva põhjal saab väita, et nii maksumaksja enda kui ka teiste maksumaksjate käitumisviis on oluline tegur isiku maksuteadlikkuse kujunemisel, kuna see, kui vastutulelik on isik oma maksuteadlikkuse suurendamisele, oleneb suuresti teiste maksumaksjate käitumisest ning sellest milline on isiku sisemine kalduvus käituda tulevikus maksukuulekalt.

Kokkuvõtvalt saab teoreetiliste allikate analüüsist väita, et maksukäitumist, sealhulgas ka maksuteadlikkust mõjutavad mitmed tegurid: teiste maksumaksjate käitumine, mõistmine, et maks on riigi arengu toetamise vorm ning maksude tasumist kehtestav seadus, võimalus riigivalitsemises kaasa rääkida, maksuseaduse keerukus, käitumisharjumused, normatiivsed uskumused, sotsiaalsed normid ja isiklikud väärtused ning finants- ja maksukirjaoskus. Kuna maksukäitumist mõjutavad suuresti välised tegurid, siis on oluline pöörata tähelepanu nende tegurite mõjutamisele juba inimese nooremas eas. See aitaks kaasa inimese õigete väärtushinnangute kujunemisel, mis oleks positiivses seoses maksude tasumise kohustusega.

2. KOOLINOORTE MAKSUALASED TEADMISED

2.1. Metoodika

Lõputöö keskne uurimisobjekt on koolinoorte maksuteadlikkus. Selleks, et hinnata noorte maksuteadlikkus 2020. aastal, kasutab autor kvantitatiivset uurimismeetodit. Kvantitatiivne uurimismeetod keskendub numbriliste andmete kogumisele ja üldistamisele inimrühmade lõikes või konkreetse nähtuse selgitamisel (Babbie, 2010, pp. 418, 455). Kvantitatiivse uurimistöö eesmärk on koostada usaldusväärseid ning objektiivseid nähtuste kirjeldusi, kogudes selleks arvandmeid ning analüüsides neid statistiliste meetoditega (Taylor, 2005, pp. 91-92). Eelneva põhjal on autor arvamusel, et kvantitatiivse uurimismeetodi abil saab efektiivselt hinnata noorte maksukäitumist, kuna lõputöös analüüsitakse abiturientide hulgas tehtud küsitluse tulemusi ning võrreldakse neid varasema uuringuga, tehakse võrdlused ning järeldused seoses muutuja ehk maksuteadlikkusega.

Töö peamine andmekogumismeetod on struktureeritud ankeetküsitlus, mis sisaldab suletud ja valikvastusega küsimusi (Quantitative Research, 2009). Küsimustiku vastused teisendatakse arvudeks, mida on võimalik statistiliselt analüüsida. Andmete analüüsimisel kasutab autori kirjeldavat statistikat, mille abil kirjeldatakse uuritavat nähtust, tehakse järeldusi ning prognoositakse käitumist (Õunapuu, 2014, lk 184). Enne küsitluse tegemist kontakteerus autor 11. detsembril 2019. aastal telefoni teel Haridus- ja Teadusministeeriumi andmekaitse peaspetsialist Ingrid Lehtoga, selleks, et kindel olla õpilastelt andmete küsimise õiguses. Selgus, et kui isiklike andmeid ei küsita, siis ei ole noorte küsitlemise kohta piiranguid. Internetipõhise ankeetküsitluse nõrkuseks on siiski võimalus, et vastaja saab küsimusest valesti aru või vastab ebaausalt.

Andmeanalüüsi meetodina kasutas autor sagedustabeleid ja aritmeetilist keskmist. Sagedustabelis esitatakse tunnuste väärtuste loetelu ehk selle puhul esinenud vastusevariantide nimekiri (Rootsalu, 2014). Autor kasutas suhteliste sageduste esitamist protsentidena ning aluseks võeti vastuste protsent tervikust ehk 100%-st. Aritmeetilist keskmist ehk keskväärtust kasutas autor tulemuste tõlgendamisel, kuna see on hästi mõistetav statistiline näitaja ning selle abil saab selgelt iseloomustada vastavaid arvulisi muutusi.

Uuritava inimrühma piiritlemiseks, küsitles autor koolide õpilasi, kus õppekavas on eraldi välja toodud majanduse õppeaine. Samuti küsitleti ka sisekaitseõppega koolide õpilasi. Noorte maksuteadlikkuse analüüsimiseks küsitles autor 2020. aasta veebruaris ja märtsis Eesti gümnaasiumite lõpuklassi õpilasi. Küsimustik (vt lisa 1) saadeti koolidesse kahel korral. Kuna veebruarikuu jooksul oli küsimustikule vastanud vähe, siis saatis autor küsimustiku uuesti koolidesse märtsikuus. Küsimustik oli esitatud kirjaliku ankeetküsitluse vormis, sellele vastamine oli vabatahtlik ning anonüümne. Ankeetküsimustikus toodi välja, et selle täitmine on anonüümne, mis tähendab, et tulemusi ei analüüsitud individuaalselt vaid üldistatud kujul. Selle abil püüdis autor suurendada vastajate motivatsiooni vastata küsimustikule positiivselt ning ausalt, eesmärgiga saada objektiivsemaid vastuseid. Valimi moodustasid gümnaasiumi 12. klassi õpilased. Küsimustikke saatis autor koolidesse üle Eesti. Küsimustiku saadeti kokku 62 kooli (vt lisa 2), nendest osales 38 kooli ning vastused saadi kokku 159 õpilaselt.

Valimi moodustasid gümnaasiumi 12. klassi õpilased mitmel põhjusel. Kuna autor võrdleb 2020. aastal tehtud küsitlust 2013. aasta küsitlusega, kus küsitleti gümnaasiumi õpilasi, siis leidis autor, et samaealiste küsitamine on asjakohane. Lisaks on gümnaasiumi lõpuklassi õpilased need, kes on enamasti töötamisega kokku puutunud või kellest saavad lähiajal maksumaksjad. Nagu eelnevas peatükis selgus (vt lk 19), mõjutavad mitmed lapsepõlves välja kujunenud tegurid inimese käitumisviisi vanemas eas. Seetõttu võib teoreetiliselt mõjutada noorte suhtumine ning teadmised maksude tasumist. Lisaks, kuna 12. klassi õpilased on läbinud enamiku riiklikust õppekavast, siis saab valimi põhjal analüüsida, millisel määral õppekava toetab maksualaseid teadmisi.

Küsimustik oli jaotatud erinevateks osadeks ning põhines töö teooria osas kirjeldatud neljale tegurile – teadmised (vt lk 14), suhtumine ja usaldus (vt lk 18), hoiakud ja käitumisviis (vt lk 19). Küsimustiku osad ning nende eesmärgid on välja toodud tabelis 1.

Küsimustiku peamine eesmärk oli hinnata abiturientide teadmisi Eestis kehtivatest maksudest, maksukuulekust ning milliseid allikaid kasutatakse maksudusealase informatsiooni omandamiseks. Nende eesmärkide abil saab autori arvates kõige efektiivsemalt hinnata noorte hetkelisi maksuteadmisi ning ka teadmiste muutumist ajas.

Tabel 1. Küsimustiku jagunemine (autori koostatud)

Tegur	Eesmärk
Teadmised	Uurida, kui hästi noored teavad kes kogub Eestis makse, millised hüved on tänu maksude tasumisele kättesaadavad, millised on Eestis kehtestatud maksumäärad, millest makstakse üksikisiku tulumaksu ning mis on ümbriku palk. Nende küsimuste eesmärk oli hinnata noorte teadmisi Eestis kehtivatest maksudest.
Suhtumine ja usaldus	Uurida, milliseid kulusid kaetakse sotsiaalmaksu tulust, kui oluline on noorte arvates see, et makse tasutakse korrektselt ning õigeaegselt, lisaks palju Eesti elanikest nende arvates maksavad makse ausalt. Nende kolme küsimuse põhjal saab hinnata noorte võimalikku maksukuulekust.
Hoiakud ja käitumisviis	Koostati elulise sisuga küsimusi, et uurida, kui maksukuulekad oleksid noored reaalsetes olukordades, kus endale soodsam ning kasulikum valik ei ole seadusega kooskõlas. Lisaks eelnevale, uuris autor allikaid, millest noored on varasemalt maksuvaldkonna informatsiooni saanud. Selle eesmärk oli teada saada, millised allikad on seni olnud noorte jaoks kõige tähtsamad teabe saamiseks.

Küsimustiku põhjal saadud vastuste analüüsimiseks, koostas autor erinevaid jooniseid ning graafikuid. Lisaks kasutas autor vastuste võrdlemise analüüsimiseks Julia Tjukina (2013) magistr töö raames tehtud küsimustikust teemaga seonduvaid küsimusi 2–8 ja 11 (vt lisa 3). Tjukina (2013) magistr töö jõuti järeldusele, et Eesti on koolinoorte maksuteadlikkus pigem nõrk. Seega on käesoleva töö uurimisküsimuseks hinnata kas noorte maksuteadlikkus on muutunud: paranenud, jäänud samale tasemele või halvenenud.

Kokkuvõtvalt saab väita, et valitud uurimismeetod koos analüüsimeetodiga aitab saavutada töö eesmärgi täitmist, sest struktureeritud küsimustik kirjaliku ankeetküsitluse vormis on kõige asjakohasem viis, saamaks vastuseid võimalikult paljudelt õpilastelt, kes õpivad koolides üle Eesti.

2.2. Riiklik õppekava maksuteadlikkuse kujundajana

Selles alapeatükis analüüsib autor, kas gümnaasiumi riiklik õppekava on piisav, et toetada noorte maksuteadlikkuse edendamist või mitte. Lõputöö kirjutamise hetkel põhineb gümnaasiumites õpetatav riiklikul õppekaval, mis on vastu võetud Vabariigi Valitsuse poolt 2018. aasta veebruaris (Gümnaasiumi riiklik õppekava, 2011). Kuna maksuteadlikkuse edendamisel on põhiroll just koolist saadaval haridusel, siis on oluline koolinoorte maksuteadlikkuse seisukohast analüüsida, mida sätestab riiklik õppekava.

Gümnaasiumi riikliku õppekava kohaselt pööratakse tähelepanu väärtustele, mis aitavad kaasa ühiskonna ning riigi majanduse arengule. Gümnaasiumi riikliku õppekava lisa 5 käsitleb sotsiaalainete õpetamise eesmärgi. Selle kohaselt peaksid noored saama teadmised ühiskonnaõpetuse tundide raames riiklikult reguleeritud maksusüsteemide vajalikkusest riigi toimimisel ning selle aine lõpetamisel omandab õpilane teadmised, et käituda õigusteadliku, kohusetundliku ja oma riigi käekäiku hooliva kodanikuna. (Gümnaasiumi riiklik õppekava, 2011)

Gümnaasiumi riikliku õppekava § 9 järgi, kus on välja toodud õppeainete kohustuslikud kursused selgub, et ühiskonnaõpetus, mis peaks sisaldama ka maksunduseõpet, on kohustuslik läbida kõigest kaks kursust. Üks kursus kestab 35 koolitundi. Esimene kursus käsitleb ühiskonna arengut ja demokraatiat ning teine kursus majandust ja majanduspoliitikat. Kui uurida sotsiaalainete lisa 5, kus on täpsemalt selgitatud sotsiaalainete õpetamise eesmärgi, siis selgub, et maksunduse õppe moodustab ainult väikene osa ühiskonnaõpetuse kursusest. (Gümnaasiumi riiklik õppekava, 2011)

Gümnaasiumi riikliku õppekava lisa 5 on eraldi välja toodud, mida peab majanduse ja maailmapoliitika kursuse lõpetanu teadma. Kursuse lõpetanu on omandanud (Gümnaasiumi riiklik õppekava, 2011):

- 1) ülevaate nüüdisaegade majanduse toimimisest ja erinevatest majandussüsteemidest;
- 2) oskab iseloomustada riikide majandusliku suhtlemise põhimõtteid;
- 3) väärtustab säästva majanduse põhimõtteid;
- 4) tunneb tarbija ja ettevõtja rolli ühiskonnas ning mõistab nende ühiseid huve;
- 5) tunneb maksupoliitikat, selle mõju üksikisikule ja ühiskonnale, väärtustab maksude tasumist kui kodaniku ja ettevõtja panust ühiskonna heaolusse;

- 6) teab oma võimalusi ning oskab käituda tööturul, mõistab elukestva õppe olemust ja vajadust;
- 7) oskab leida majandusteavet, kasutada selle töötlemiseks asjakohaseid statistilisi meetodeid ning esitada tulemusi suuliselt, visuaalselt ja kirjalikult;
- 8) tunneb töösuhteid, ettevõtlust ning intellektuaalse omandi kaitset reguleerivaid olulisemaid õigusakte;
- 9) teab ja oskab kasutada kontekstis mõisteid – majandusressurs, turumajandus, segamajandus, makromajanduspoliitika, fiskaalpoliitika, rahapoliitika, SKT, inflatsioon, tarbijahinnaindeks, import, eksport, proportsionaalne ja progressiivne tulumaksusüsteem, otsene ja kaudne maks, sotsiaalkindlustusmaks, töötuskindlustusmaks, brutopalk, netopalk, varimajandus, ümbrikupalk, tööturg, tööhõive, tööpuudus, tööjõupuudus, aktiivsed ja passiivsed tööturumeetmed, heitunu, innovatsioon, autoriõigus, indikatiivne ostukorv, tarbijakaitse, tööandja, töövõtja, toll, Euroopa ühisturg, euro.

Kuna ühiskonnaõpetuse kursuse majanduse ja maailmapoliitika mahuks on üks kursus ehk 35 tundi ning materjali, mida on vaja omandada on palju, ei piisa sellest mahust autori arvates selleks, et omandada piisavalt maksundusvaldkonna teadmisi.

Lisaks ühiskonnaõpetusele on gümnaasiumi riikliku õppekava lisa 10-ga kirjeldatud valikõppeaine „majandus- ja ettevõtlusõpe“ üldaluseid. Uurides valikaine üldaluseid, ei nähtu selles viiteid maksundusõppele. Kursuse lõpetanu on omandanud (Gümnaasiumi riiklik õppekava, 2011):

- 1) majanduse olulisemaid mõisteid ja põhimõtteid ning rakendab majandusteadmisi üksikisikuna ning perekonna- ja tööelus;
- 2) teab oma õigusi ja kohustusi kui kodanik, töötaja, tarbija ning ettevõtja;
- 3) teab üksikisiku, ettevõtte, riigi ja rahvusvahelise majanduse põhimõtteid ning saab aru nende tähtsusest igapäevaelus ja ühiskonna arengus;
- 4) valdab ülevaadet ja kogemusi erinevatest elukutsetest ning on motiveeritud elukestvaks õppeks;
- 5) mõistab ettevõtlust kui karjäärivalikut ja oma võimalusi tegutseda ettevõtjana;
- 6) analüüsib ettevõtete, riikide ja maailmamajanduse kujunemist ning toimimist, mõistab üksikisiku, ettevõtete ja riikide vastutust globaalprobleemide lahendamisel;

- 7) suhtub vastutustundlikult elukeskkonnasse, väärtustades säästva arengu põhimõtteid;
- 8) arendab loovust ja süsteemset mõtlemist; oskab seada eesmärke, vastutab ideede elluviimise eest ning rakendab meeskonnatöö võtteid;
- 9) kasutab erinevaid teabeallikaid ja hindab kriitiliselt neis sisalduvat infot, plaanib ning teeb uurimistöid, töötleb kogutud andmeid, tõlgendab ja esitab neid.

Majandus- ja ettevõtlusõpe jaguneb kaheks kursuseks. Majandusõpe omakorda jaguneb kuueks osaks: majanduse olemus, nõudlus, pakkumine, hind, inimene kui omanik, tootja, töötaja ja tarbija, raha ja finantsmajandus, valitsuse osa majanduses ning rahvusvaheline majandus. Majandusõppe kursuse õpitulemusi ja õppesisu analüüsid selgub viiteid maksundusõppele. Valitsuse osa majanduses teemavaldkonnas omandab õpilane teadmised valitsuse pakutavate hüvede kohta ning riigieelarve moodustamise, maksupoliitika ja tulude ümberjaotamise kohta. Samuti on ettevõtluse kursuse õpitulemustes viiteid maksualaste teadmiste omandamisele. Ettevõtluse kursuse lõpetanu on omandanud teadmised ettevõtja kohustustest, riskidest ning tasudest. Lisaks oskab kursuse läbinud õpilane analüüsida ettevõtte põhilisi kohustusi oma töötajate, klientide, aktsionäride ja kohaliku ühiskonna ees. (Gümnaasiumi riiklik õppekava, 2011)

Autori arvates on probleem selles, et maksunduse alaseid teadmisi õpetatakse noortele alles gümnaasiumiastmes. See tekitab olukorra, kus nendel õpilastel, kes ei jätkka oma haridusteed gümnaasiumiastmes, puuduvad maksualased teadmised.

Kuna Eesti noorte maksuteadlikkuse kujundamisel on põhiosa riiklikul õppekaval, siis uuris autor teiste riikide praktikat seoses maksuteadlikkuse suurendamisega. Selle eesmärk oli selgitada, kas maksuteadmiste jagamise ülesanne peaks olema ainult koolidel või saaksid noored teadmisi omandada ka mõnel muul viisil.

Autor analüüsis OECD poolt tehtud raportit, milles selgus, et erinevad riigid kasutavad noorte maksuteadlikkuse suurendamiseks erinevaid vahendeid. Raportist tuleb välja, et Jamaica laiendas 2012. aastal ja taaskäivitas oma koolide maksuhariduse programmi (STEP), mis on suunatud mitte ainult kesk- ja kõrghariduskoolidele vaid ka algtasemele, pakkudes lastele lõbusaid ja kaasahaaravaid programme. Keenia rakendas samal aastal oma koolide teavituse programmi, et tutvustada noortele maksude maksmise kultuuri. Marokos on tähelepanu pööranud koolinoorte maksukirjaoskuse harimisele juba 2000. aastast.

Samuti on Malaisia suunanud tähelepanu kooliealiste laste maksuteadlikkuse suurendamisele, korraldades selleks maksulaagreid ja kõnevõistlusi. Lisaks eelvale on erinevates riikides maksuteadmiste õpetamiseks kasutatud erinevaid viise, näiteks interaktiivsed mänguruumi, teatrietendused, videomängud ja televisioon. Näiteks on Costa Rical loodud interaktiivne mänguruum, mis kannab nime „Austusavaldu minu kodumaale“. Selles mängutoas õpivad lapsed maksude ja riiklike kulutuste kohta, täites selleks erinevaid ülesandeid. Näiteks saavad nad otsustada, kuidas kasutada riiklike vahendeid mõningates rahvuslikes organisatsioonides, proovida kätt tolliagendi töös ning jälgida riiklike vahendite liikumist. (OECD, 2015, pp. 16-22)

Nii nagu ka teistes riikides, leitakse ka Eestis erinevaid lahendusi noorte maksuteadlikkuse edendamiseks. Näiteks on Maksu- ja Tolliamet loonud erinevaid õppematerjale ja õppevideoid, mis on kättesaadavad nende kodulehel. Samuti käivad Maksu- ja Tolliameti töötajad erinevates koolides üle Eesti noortele maksutarkust jagamas. (Maksu- ja Tolliamet, 2019)

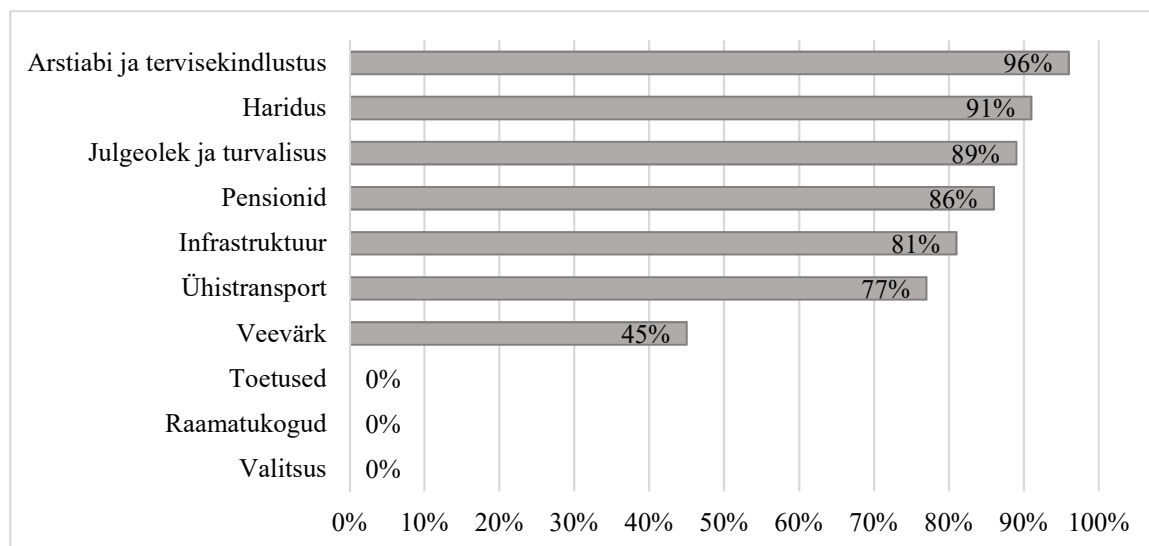
Eeltoodust selgus, et alused õpilaste maksuteadlikkuse suurendamiseks gümnaasiumiastmes on gümnaasiumi riiklikus õppekavas loodud. Autori arvates on aga probleem selles, et ühiskonna õppeaine raames ei pruugi õpilased omandada piisavaid teadmisi maksuvaldkonnast ning teadmised jäävad pigem pinnapealseks, kuna õppemaht on piiratud ning teemasid, mida aine jooksul tuleb läbida, on palju. Samuti ei saa piisavaid maksualaseid teadmisi need noored, kes gümnaasiumiastmes õppimist ei jätkka. Samas selgus, et maksuvaldkonna teadmisi on võimalik süvitsi omandada majandus- ja ettevõtlusõppe valikaine raames. Valikaine puuduseks on olukord, et enamik koolides ei ole võimalik valikainet õppekava järgselt valida või otsustab õpilane mõne teise valikaine kasuks ning seetõttu jäävad ka maksundusvaldkonna teadmised omandamata. Kuigi noorte maksuteadlikkuse suurendamisele pööratakse koolides suurt tähelepanu, kasutatakse nii Eestis kui ka välismaal palju teisi meetodeid noorte maksuteadlikkuse suurendamiseks.

2.3. Koolinoorte maksuteadlikkus Eesti maksusüsteemist

Järgnevalt analüüsib autor küsimustiku (vt lisa 1) tulemusi. Kuna töö eesmärk on hinnata abiturientide maksuteadlikkust, siis on autori arvates kõige objektiivsem keskenduda õigesti vastanute osakaalule. See tähendab, et töös ei tooda eraldi välja valede vastuste osakaalu vaid üldistatakse teisi vastuseid, jagades need vastusevariandi “Muu” alla.

Küsimustiku esimese osa eesmärk oli hinnata noorte maksualaseid teadmisi. Selleks uuris autor, kas õpilased on teadlikud, kes kogub Eesti riigis makse, millised hüved on tänu maksude tasumisele kättesaadavad ning millised maksumäärad on riigis kehtestatud. Esimese küsimuse analüüsist selgus, et 80% õpilastest on teadlikud, et Eestis kogub makse Maksu- ja Tolliamet.

Teise küsimuse puhul said vastajad valida ühe või mitme vastusevariandi vahel. Kokku oli vastusevariante kümme. (vt joonis 2) Selle küsimuse abil uuris autor, kui teadlikud on noored hüvedest, mis on tänu maksude tasumisele kättesaadavad. Kuna vastajad said valida nii ühe kui ka mitme vastusevariandi vahel, siis sellest tulenevalt on vastuste aritmeetiline koondsumma suurem kui 100%.

Joonis 2. Noorte teadlikkus hüvedest, mis on tänu maksutulule kättesaadavad, % vastanutest (autori koostatud küsimustiku vastuste alusel)

Kõik teises küsimuses ette antud vastused olid õiged. Kokkuvõtteks saab analüüsi põhjal väita, et õpilased on teadlikud hüvedest, mis on tänu maksude tasumisele kättesaadavad. Seda väidet kinnitab olukord, et kümnest vastusevariandist kuut valiti rohkem kui poolel korral. Nendeks oli „arstiabi ja tervisekindlustus“ 96%, „haridus“ 91%, „julgeolek ja turvalisus“ 89%, „pensionid“ 86%, „infrastruktuur“ 81% ning „ühistransport“ 77% (vt joonis 2). Lisaks selgus vastusteste analüüsimisest, et õpilased ei ole teadlikud sellest, et osa maksutulust läheb ka toetuste, raamatukogude ja valitsuse rahastamiseks.

Kolmanda küsimuse abil uuris autor noorte maksuteadmisi täpsemalt. Selleks küsis autor, millised on Eestis kehtivad maksumäärad. Kuna vastusevariante ei olnud selle küsimuse puhul ette antud, siis sai vastuste põhjal täpsema ülevaate noorte maksuteadmiste kohta. Teadlikkust maksumäärade kohta uuris ka Tjukina (2013), seetõttu saab kogutud vastuseid omavahel võrrelda ja hinnata, kas noorte maksuteadlikkus on 2013. aastaga võrreldes muutunud.

Tabel 2. Noorte teadlikkus Eestis kehtestatud maksumäärade kohta, % vastanutest (autori koostatud küsimustiku alusel; Tjukina, 2013, lk 33-38)

Maksumäär	2020			2013	
	Õige vastus	Muu vastus	Ei tea	Õige vastus	Muu vastus
Käibemaksumäär	85	9	6	41	59
Tulumaksumäär	77	17	6	39,50	60,50
Sotsiaalmaksumäär	60	30	10	22,50	77,50

Selleks, et analüüsida noorte teadlikkust Eestis kehtestatud maksumäärade kohta, on autor koostanud koondtabeli (vt tabel 2), kus on välja toodud vastanud terviku, kui 100% arvestuses. Lisaks 2020. aastal autori koostatud küsimustiku tulemustele, on võrdluseks lisatud ka 2013. aasta magistritöö põhjal tehtud küsimustiku tulemused (vt tabel 2). Seda seetõttu, et analüüsida kas ja kuidas on noorte maksuteadlikkus aastatega muutunud.

Tabeli 2 põhjal saab väita, et noored on väga teadlikud Eestis kehtestatud käibemaksumäärade kohta. Kuna 2020. aastal kehtivad nii 20% kui ka 9% käibemaksumäärad, on õigesti vastanute osakaal 85% õpilastest. Ainult 6% ei teadnud kehtestatud käibemaksumäära kohta õiget vastust ning 9% vastanutest pakkus muud maksumäära. Kui võrrelda 2013. aasta uuringut 2020. aasta uuringuga, saab selle põhjal väita, et noorte teadlikkus käibemaksumäära kohta on tunduvalt tõusnud (44%), kuna 2013. aastal teadsid õiget maksumäära vaid 41% vastanutest. (vt tabel 2)

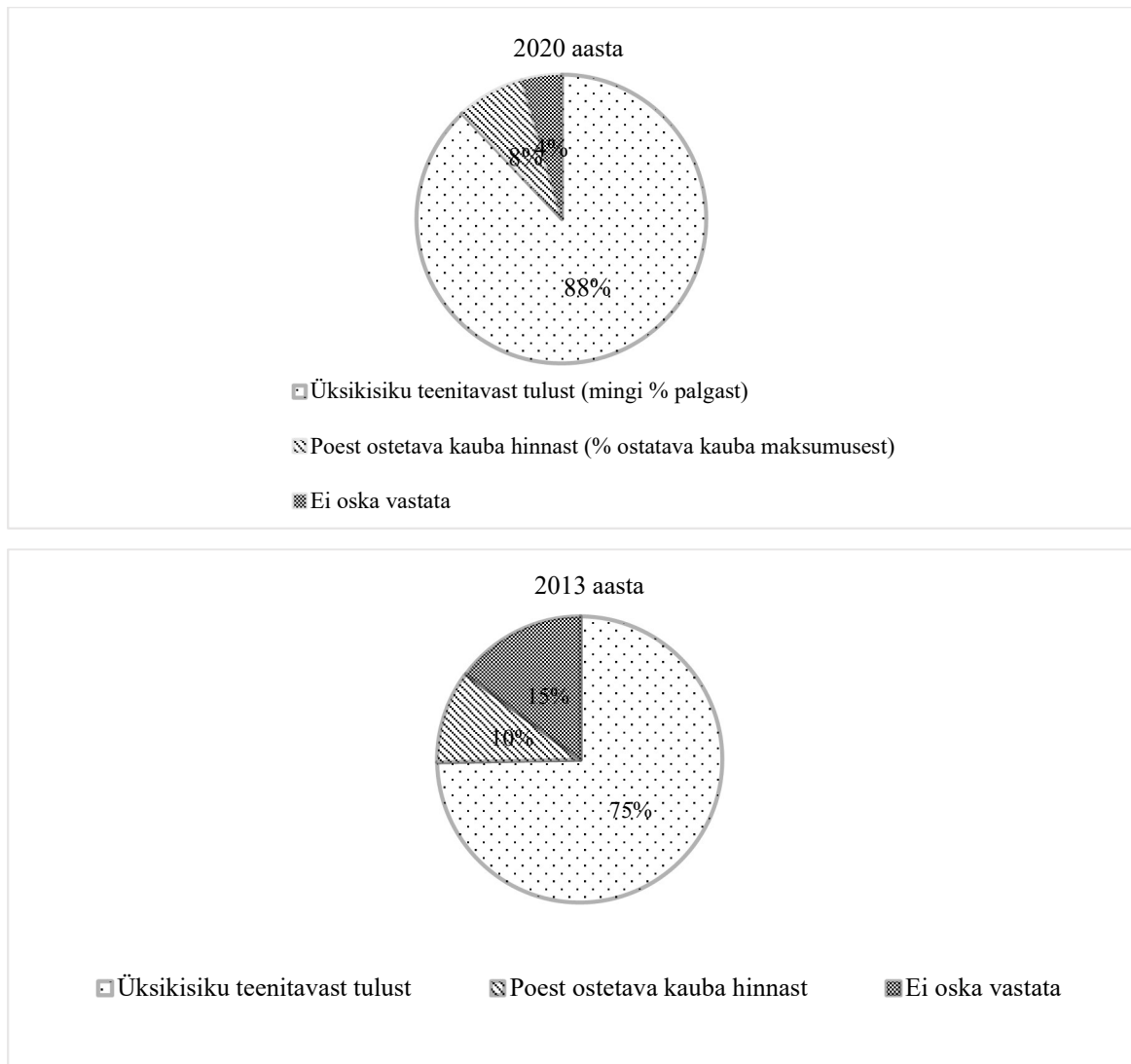
Samuti nagu ka käibemaksumäära teadlikkuse puhul, on kasvanud võrreldes 2013. aastaga noorte teadmised tulumaksumäära kohta. 2013. aastal teadsid õiget kehtestatud tulumaksumäära vaid 39,5% vastanutest. Kuid 2020. aasta küsimuste tulemuste põhjal on

õigesti vastanute osakaal 77% õpilastest, 17% vastanutest pakkusid muud maksumäära ning 6% ei teadnud küsimusele vastust. Nende andmete põhjal saab väita, et tulumaksumäära teadlikkus õpilaste hulgas võrreldes 2013. aastaga on kasvanud ca 37%. (vt tabel 2)

Lisaks nähtub tabelist 2, et sotsiaalmaksumäära puhul on noorte teadlikkus kasvanud võrreldes 2013. aastaga 37,5%. 2020. aastal koostatud küsimustiku põhjal teadis õiget Eestis kehtestatud sotsiaalmaksumäära 60% vastanud noortest, 30% märkisid vastuseks muu maksumäära ning 10% ei teadnud vastust. 2013. aasta küsimustiku vastustest selgus, et õiget maksumäära teadsid 22,5% vastanutest ning koguni 77,5% õpilastest märkisid vastuseks vale maksumäära. (vt tabel 2) Sellest tulenevalt saab väita, et noorte teadlikkus Eestis kehtestatud sotsiaalmaksumäära kohta on võrreldes 2013. aastaga oluliselt suurenenud.

2020. aasta ja 2013. aasta küsimustike tulemuste põhjal saab järeldada, et õpilaste teadlikkus käibemaksu-, tulumaksu- ja sotsiaalmaksumäära kohta on tunduvalt tõusnud. Kui 2013. aastal teadsid keskmiselt 34,3% vastanutest õigeid maksumäärasid, siis 2020. aastal oli keskmine õigesti vastanute osakaal 74%. Sellest tulenevalt saab väita, et noorte teadlikkus Eestis kehtestatud maksumäärade kohta on kasvanud märkimisväärselt (39,7%). (vt tabel 2)

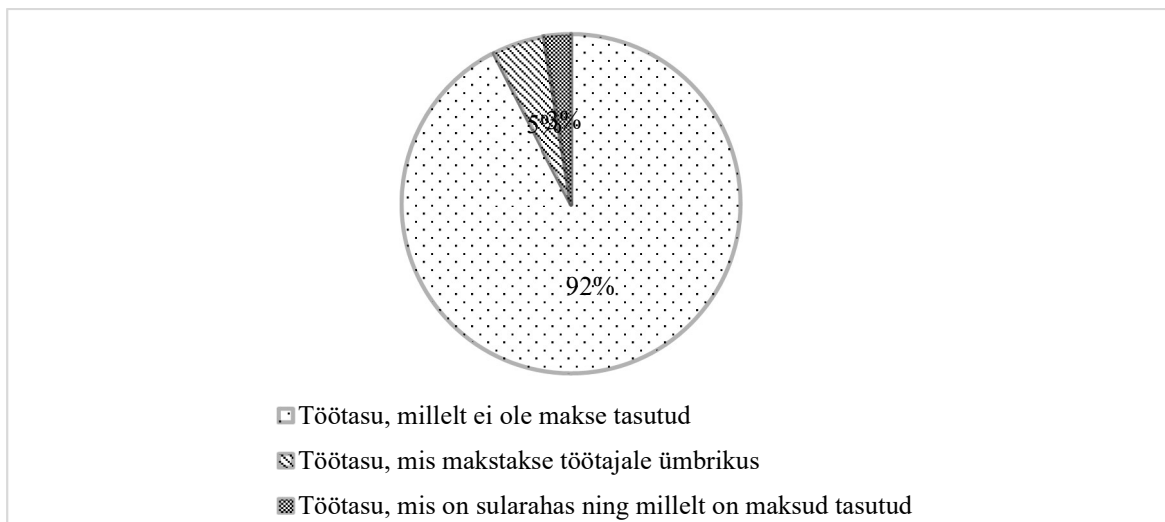
Lisaks eelnevale uuris autor, kui teadlikud on noored kogumispensioni ja töötuskindlustuse makse määra kohta. Neid vastuseid autor 2013. aastaga võrrelda ei saa, kuna seda ei käsitletud Tjukina magistritöös. Kui käibemaksuga puutuvad noored kokku igapäevaselt, siis kogumispensioni ja töötuskindlustusmakse määraga tekib seos töösuhte loomisega. Seetõttu ei pruugi paljud noored eeltoodud maksumääradega kokku puutunud olla. Siiski on autori arvates oluline, et õpilased oleksid teadlikud nendest maksetest ja kehtestatud maksumääradest. 2020. aasta küsimustiku põhjal selgus, et noorte teadmised kogumispensioni ja töötuskindlustusmakse määra kohta nõrgemad kui teiste maksumäärade osas. Kogumispensionimakse määra teadsid 53% vastanutest, 13% vastanud noortest ei teadnud küsimusele vastust ning 34% vastasid vale maksumäära. Töötuskindlustusmakse määra teati kõige vähem. Seda, et Eestis on kehtestatud töötajale 1,6% maksemäär ja tööandjale 0,8% maksemäär teadsid vaid 39% vastanutest, 16% õpilastest ei teadnud vastust ning 45% vastanud noortest pakkusid valet määra. (vt lisa 1)

Joonis 3. Noorte teadlikkus tulumaksu allika kohta, % vastanutest (autori koostatud küsimustiku vastuste alusel)

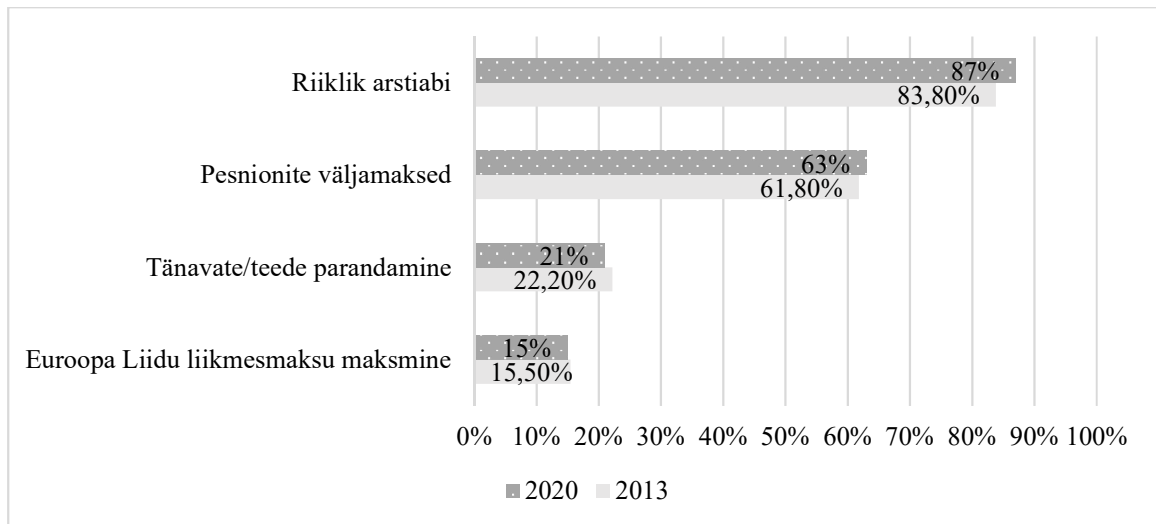
Neljandas küsimuses uuris autor, kas noored teavad, millest makstakse üksikisiku tulumaksu. Küsimuse eesmärk oli hinnata noorte teadlikkust tulumaksu allika kohta. Küsimus oli esitatud valikvastusena ning vastajatel oli võimalus valida kolme variandi vahel – “üksikisiku teenitavast tulust (mingi % palgast)”, “poest ostetava kauba hinnast (% ostatava kauba maksumusest) ning “ei oska vastata”. 2020. aastal kogutud vastuseid analüüsid selgus, et enamuse ehk 88% vastasid, et üksikisiku tulumaksu tasutakse teenitavast tulust (teatud % palgast), 8% vastasid, et poest ostetava kauba hinnast ning 4% ei teadnud vastust. 2013. aasta vastustega võrreldes õpilaste teadlikkus tulumaksu allika kohta tõusnud 13%, kuna siis vastasid 75% õigesti, 10% vastanutest märkisid vastuseks poest ostetava kauba hinnast ja 15% ei osanud küsimusele vastata. (vt joonis 3)

Viienda küsimuse abil uuris autor, kui teadlikud on noored ümbrikupalgast. Kuna 2013. aasta magistritöö küsimustikus ümbrikupalka ei käsitletud, siis ei saa autor 2020. aastal kogunud vastuseid võrrelda. Siiski on autori arvates oluline uurida noorte teadlikkust ümbrikupalgast. Küsimus oli esitatud valikvastusena ning vastajad said valida kolme vastusevariandi vahel – ümbrikupalk on: “töötasu, millelt ei ole makse tasutud”, “töötasu, mis makstakse töötajale ümberikus”, “töötasu, mis on sularahas ning millelt on maksud tasutud”. Küsimuse vastustest selgus, et vastajad on väga teadlikud ümbriku palga tähendusest. Koguni 92% vastanutest valis õige vastuse, milleks oli “töötasu, millelt ei ole makse tasutud”, 5% vastanud noortest vastasid, et ümbriku palk on tasu, mis makstakse ümberikus ning ainult 3% vastanutest valisid vastuseks “töötasu, mis on sularahas ning millelt on maksud tasutud. (vt joonis 4)

Joonis 4. Ümbrikupalga teadlikkus, % vastanutest (autori koostatud küsimustiku vastuste alusel)

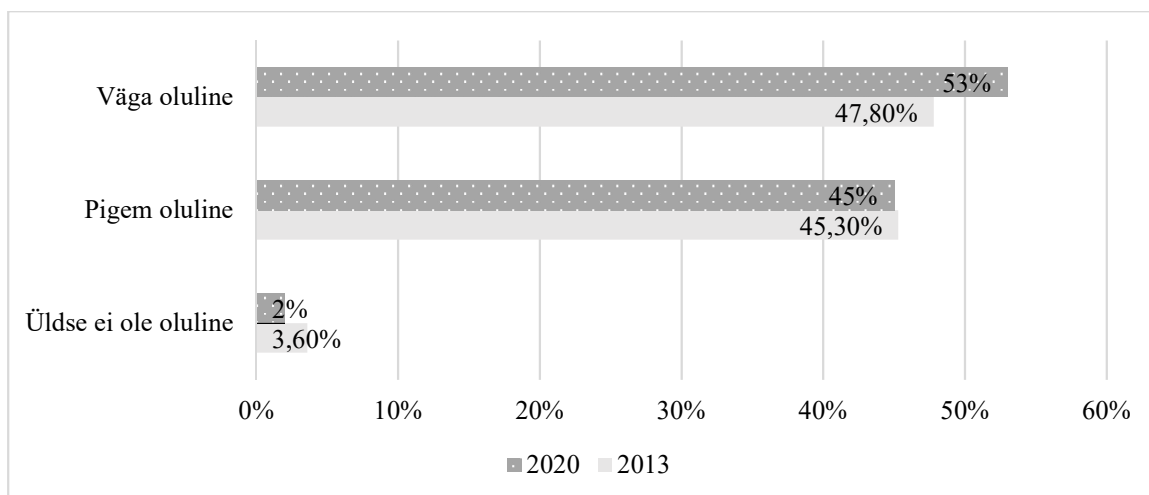
Järgmise kolme küsimuse eesmärk on hinnata noorte usaldust ja suhtumist riiki, eelkõige maksutulude jaotamisel. Seitsmenda küsimuse abil uuris autor, kui teadlikud on noored sellest, milliseid kulusid kaetakse sotsiaalmaksu tulust. Selleks koostas autor valikvastustega küsimuse ning vastajad said valida nii phe kui ka mitm vastusevariandi vahel. Kuna valida sai mitme vastusevariandi vahel, siis seetõttu on vastajate osakaal suurem kui 100%.

Joonis 5. Noorte teadlikkus milliseid kulusid kaetakse sotsiaalmaksu tulust, % vastanutest (autori koostatud küsimustiku vastuste alusel)

Jooniselt 5 nähtuvad koondvastused nii autori 2020. aastal tehtud küsimustiku kui ka 2013. aastal tehtud magistritöö küsimustiku kohta. Vastustest selgus, et enamik vastanud noortest on teadlik kuludest, mis kaetakse sotsiaalmaksutulust – koguni 87% õpilasi valisid vastusevariandi “riiklik arstiabi” ning 63% vastajatest valisid “pensioni väljamaksed”. Samuti oli ka 2013. aastal valinud enamus vastajad just need kaks vastusevarianti. Kuigi enamus vastajad valisid õige vastuse, oli ka palju neid noori, kes valisid vale vastuse ehk variandid “tänavate/teede parandamine” ja “Euroopa Liidu liikmesmaksu maksmine”. Vastusevariandi “tänavate/teede parandamine” valisid 2020. aastal 21% küsimustikule vastanud noortest ning 2013. aastal oli selle vastuse osakaal 22,20%. Vastusevariandi “Euroopa Liidu liikmesmaksu maksmine” valisid 2020. aastal 15% vastanutest ja 2013. aastal 15,50% vastanud noortest. (vt joonis 5) Seitsmenda küsimuse tulemuste analüüsi põhjal võib väita, et kuigi enamus vastanutest tegid vastuse osas õige valiku, oli ka valesti vastanute osakaal üsna suur ehk paljud noored pole teadlikud sellest, milliseid kulusid kaetakse riigis sotsiaalmaksu tasumisest saadud tulust.

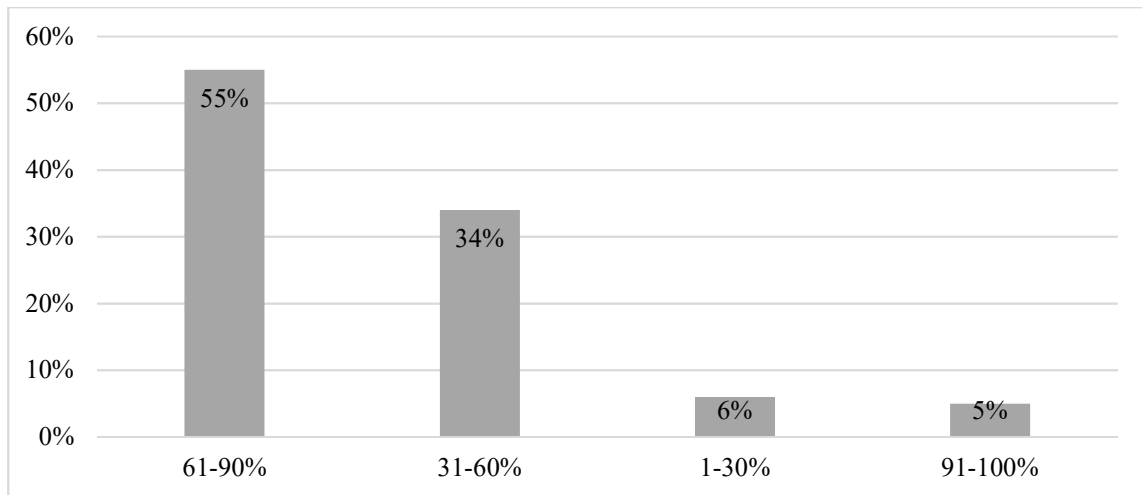
Teoreetilisi allikatest (vt lk 9) selgus, et inimeste suhtumist mõjutab suuresti see, kuidas käituvad inimesed tema ümber. Autor uuris üheksanda küsimuse abil, kui oluline on noorte arvates see, et inimesed ning ettevõtjad tasuksid makse korrektselt ja õigeaegselt. Küsimus koosnes kolmest valikvastuse variandist: “väga oluline”, “pigem oluline” ja “üldse ei ole oluline”.

Joonis 6. Maksude õigeaegse ja korrektse tasumise tähtsus noortele, % vastanutest (autori koostatud küsimustiku vastuste alusel)

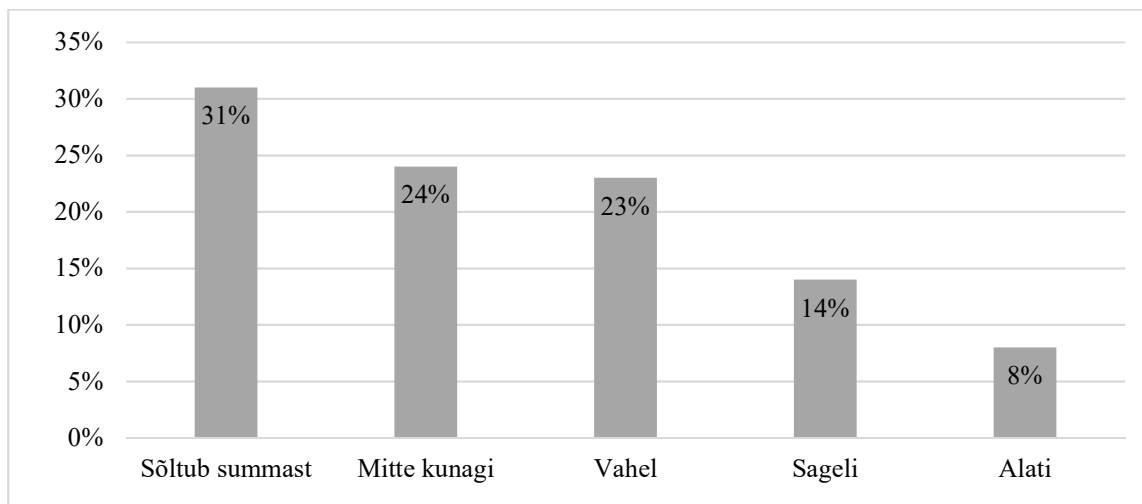
Jooniselt 6 nähtub, et nii 2020. aastal kui ka 2013. aastal oli noorte jaoks pigem ja ka väga oluline see, et makse tasutakse korrektselt ja õigeaegselt. 2020. aastal oli 53% õpilasele väga oluline, et makse tasutakse korrektselt ning õigeaegselt ning 2013. aastal oli vastanute osakaal 47,80%, kes valisid sama vastusevariandi. Märkimisväärselt väiksele osale vastanutest ei olnud korrektne ja õigeaegne maksude tasumine üldse oluline. 2020. aastal vastas “üldse ei ole oluline” 2% õpilastest ja 2013. aastal oli selle vastuse osakaal 3,60%. (vt joonis 6) Üheksanda küsimuse analüüsi põhjal saab väita, et noorte arvates on väga oluline maksude korrektne ning õigeaegne tasumine. Selle põhjal võib omakorda järeldada, et noored käituvad ise sarnaselt ning tasuvad oma maksukohustused korrektselt ja õigeaegselt.

Kühetekümne küsimuse abil uuris autor noorte hinnangut sellest, kui palju Eesti elanikest maksab nende arvates makse ausalt. Joonisest 6 nähtub, et enamik vastanud noortest ehk 55% usub, et Eesti elanikest tasub makse ausalt 61–90%. 34% vastanutest arvab, et ausate maksumaksjate arv jääb 31–60% vahemikku. 6% vastanud noorte arvates tasub makse ausalt 1–30% Eesti elanikest ning 5% arvates jääb see vahemik 91–100% vahele. Üheteiskümne küsimuse vastuste põhjal saab järeldada, et õpilaste hinnangul tasub enamik Eesti elanikest makse ausalt.

Joonis 7. Noorte hinnang Eesti elanikest, kes tasuvad makse ausalt, % vastanutest (autori koostatud küsimustiku vastuste alusel)

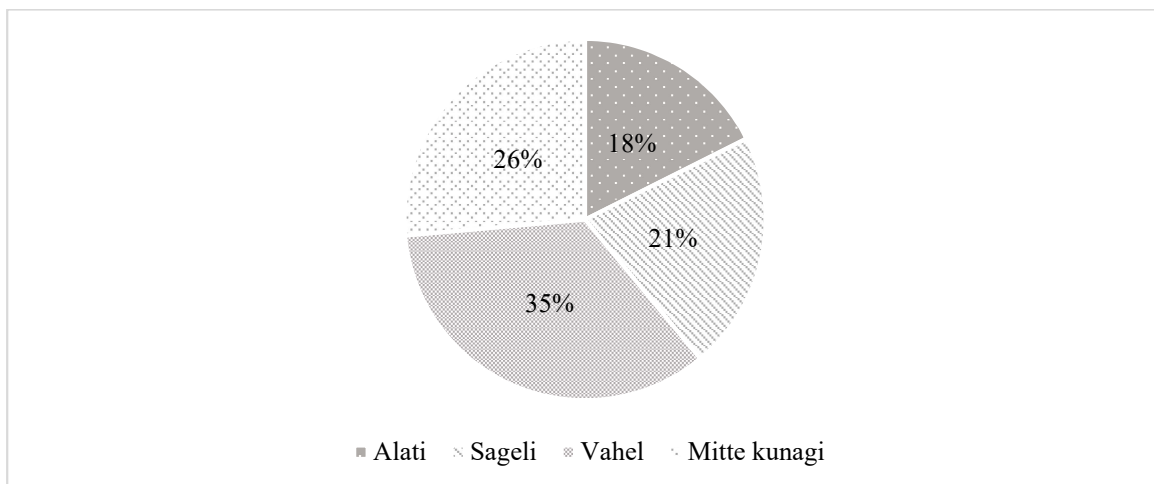
Järgmiste küsimuste eesmärk oli hinnata noorte hinnanguid ja käitumisviisi maksude tasumise suhtes. Selleks koostati elulise sisuga ehk näidetega küsimusi. Esimese küsimuse sisuks oli olukord, kus torumees esitab tehtud töö eest arve summas 120 eurot, kuid pakub, et sularahas makstes saaks tehtud töö käibemaksu võrra soodsamalt. Esmalt küsis autor, mis summa tuleks tasuda, kui arve ei sisalda käibemaksu. Õige vastus oli 96 eurot ja sellele vastas õigesti 56% õpilastest. 7% vastas, et ei tea vastust ja 37% pakkusid muud vastust. (vt lisa 1)

Joonis 8. Noorte valiku sagedus, tasumaks teenuse eest sularahas, % vastanutest (autori koostatud küsimustiku vastuste alusel)

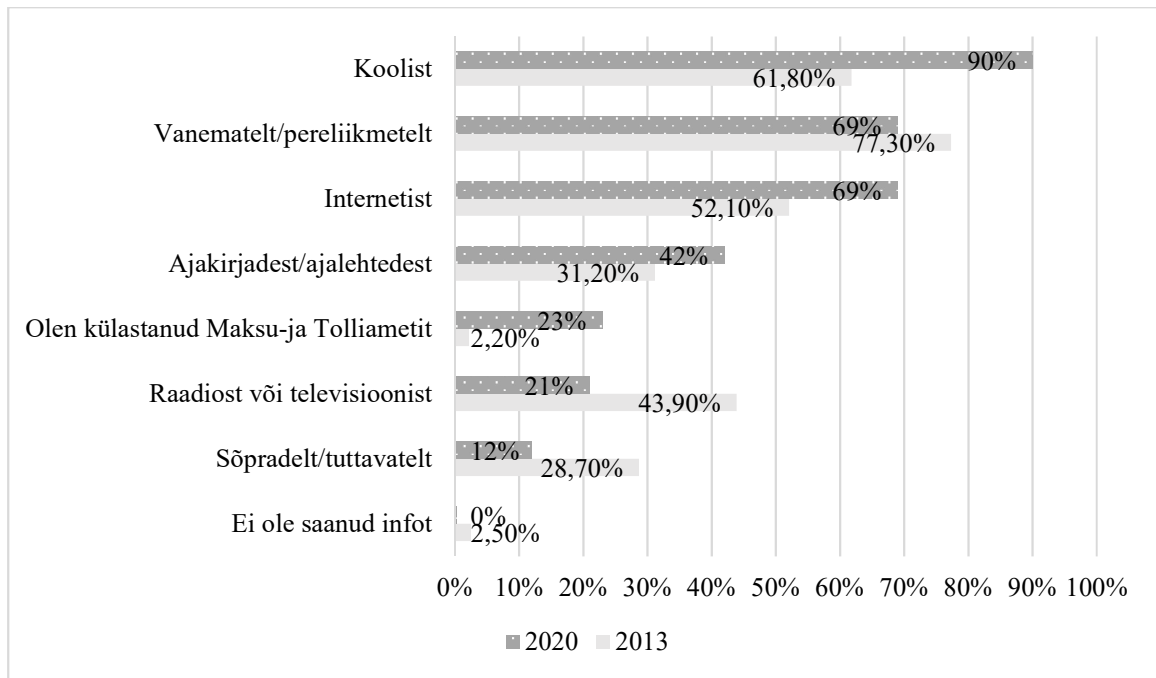
Kuigi eelnevalt vastas 85% õpilastest käibemaksumäära õigesti, siis elulise olukorra puhul on õigesti vastanuid 29% vähem. Küsimuse teises pooles uuris autor kui tihti võtaksid noored sellise pakkumise vastu (vt joonis 8). Vastustest selgus, et 31% vastanutest võtaksid sellise pakkumise vastu, kuid see oleneb arve summast. Märkatava osa ehk 24% vastanutest ei võtaks pakkumist mitte kunagi vastu, 23% võtaksid pakkumise vahel vastu, 14% sageli ning 8% võtaksid pakkumise alati vastu. (vt joonis 8) Kuigi suur osa noortest vastas, et ei võtaks sellist pakkumist mitte kunagi vastu, siis enamik noori kasutaksid pakkumise ära ning pooldaksid sellega seoses võimalikku ümbrikupalga tasumist.

Järgmise küsimuse eesmärk oli hinnata noorte valmisolekut ümbrikupalga vastuvõtmisele. Selleks küsis autor, kuidas käitüksid noored, kui tööandja pakuks tehtud töö eest palka sularahas. Lisaks saaksid nad sularaha vastu võttes rohkem raha, kui ausalt ülekandega tasudes. Küsimus koosnes valikvastustest ning valida sai vaid ühe vastusevariandi.

Joonis 9. Kui sageli võtaksid noored ümbrikupalga vastu, % vastanutest (autori koostatud küsimustiku vastuste alusel)

Küsimuse vastuste analüüsimisel selgus, et 18% noori võtaksid ümbrikupalga alati vastu, 21% teeks seda sageli ning 35% vastanud noortest võtaksid ümbrikupalga vastu vahel. Kõigest 26% noori vastasid, et ei võtaks mitte kunagi ümbrikupalga vastu. (vt joonis 9) Vastuste analüüsi põhjal saab järeldada, et vastanutest kaaluksid ümbrikupalga vastu võtmist koguni 74% noortest, mis näitab, et ümbrikupalga tasumine ning saamine võib noorte seas olla aktuaalne probleem ning see võib süveneda ka tulevikus.

Joonis 10. Noorte maksualaste teadmiste allikad, % vastanutest (autori koostatud küsimustiku vastuste alusel)

Järgmise küsimuse eesmärk oli uurida, milliste allikate abil on noored maksuteadmisi kogunud (vt joonis 10). 2020. aastal kogutud vastuste põhjal saab järeldada, et noorte kõige olulisemad teadmiste kogumise allikad on kool (90%), vanemad/pereliikmed (69%) ning internet (69%). Kui 2020. aastal valisid enamus noori kõige olulisemaks maksuteadmiste allikaks kooli, siis 2013. aastal valiti kõige olulisemaks vanemad/pereliikmed, mida valis 77,30% vastanutest. Teisena valiti kool, mida valis 61,80% õpilastest ning kolmandana ehk 52,10% vastanute hinnangul saavad nad kõige rohkem maksualaseid teadmisi internetist. Vastuste põhjal saab järeldada, et maksualaste teadmiste allikana on noorte seas järjest olulisemaks muutunud kool, vähenendud on teadmiste omandamine vanematelt ning pereliikmetelt, samas on suurenenud teadmiste kogumine internetist. Lisaks selgus vastustest, et võrreldes 2013. aastaga on Maksu- ja Tolliametit külastanud enam noori. Kui 2013. aastal oli vastanutest külastanud Maksu- ja Tolliametit kõigest 2,20%, siis 2020. aastal oli külastanud juba 23% vastanutest. Sellest nähtub, et Maksu- ja Tolliametil on oma roll noorte maksuteadlikkuse kasvatamisel.

Maksuvaldkonna teadmiste omandamise allikatesse tuleb suhtuda kriitiliselt, kuna saadud informatsioon ei pruugi olla alati objektiivne. Kuna vanematelt ja internetis saadud informatsiooni õigsust ei ole võimalik autoril hinnata, siis võib nendes allikates olla ka

põhjus, miks teatud küsimuste vastused ei olnud õiged. Kuigi paljud õpilased saavad maksualast informatsiooni vanematelt, pereliikmetelt ning internetist, siis on positiivne välja tuua ka see, et kõige suurem allikas on siiski kool. Informatsiooni allikana saab kooli pidada usaldusväärseks ning on tõenäoline, et koolist saadud teadmised on ka õiged.

Kokkuvõtvalt saab lõputöö raames tehtud küsitluse vastuste analüüsimise põhjal väita, et Eesti koolinoorte maksuteadlikkus on heal tasemel ning võrreldes 2013. aastaga on see oluliselt paranenud. Noorte maksuteadlikkuse suurenemine võib tingitud olla valdkonnale enam tähelepanu pööramisest nii kooli kui ka Maksu- ja Tolliameti poolt, kes tegelevad igapäevaselt teavitustööga. Samuti selgus maksuteadmiste infoallikatest, et teadmiste allikad on muutunud usaldusväärsemaks, kui seda oli 2013. aastal. Kuigi küsimuste vastuste analüüsist selgus, et noorte maksualased teadmised on head, siis samas selgus ka, et hea maksuteadlikkus ei tähenda noorte valmidust maksukuulekalt käituda. Seda saab järeldada 12–13 küsimuste põhjal, mille vastustest selgus, et noored oleksid valmis tasuma teenuste eest sularahas, arvestades võimalusega, et sellise käitumisega pooldaksid nad ümbrikupalga maksmist. Samuti selgus analüüsist, et suur osa noori oleks valmis vastu võtma ümbrikupalka.

2.4 Uurimistulemustest tulenevad järeldused ja ettepanekud

Maksuteadlikkuse ja -käitumise valdkonna uuringuid analüüsid selgus, et maksuteadlikkus on olulisemaid tegureid seadusekuuleka maksukäitumise kujunemisel. Selleks, et uurida teisi käitumist mõjutavaid tegureid, keskendus autor töö esimeses osas just maksukäitumise uurimisele. Valdonna uuringuid analüüsid selgus, et maksukäitumist mõjutavad lisaks maksualastele teadmistele veel suhtumine ja usaldus, hoiakud ning käitumisviis (vt lk 13).

Töö teooria osas teemakohaseid uuringuid analüüsid selgus, et maksuteadmistel ja tajutaval õiglusel on põhjuslik seos maksukuuleka käitumisega (vt lk 11). Sellest tulenevalt koostas autor küsimused noorte teadmiste hindamiseks (küsimused 1–6, vt lisa 1). Vastuste analüüsist selgus, et noortel on head teadmised Eestis kehtestatud maksumäärade kohta ning millised hüved on tänu maksude tasumisele kättesaadavad.

Maksukäitumise teooriat analüüsid (vt lk 14–20) selgus, et selle kujunemist mõjutab teadmiste kõrval ka suhtumine ja usaldus. Sellest tulenevalt koostas autor küsimused 7–11

(vt lisa 1), mille eesmärk oli hinnata noorte teadmisi sellest, kuhu maksutulust saadavat raha kasutatakse ning kui oluline on nende jaoks maksude tasumine.

Lisaks selgus teemakohaste uuringute analüüsimisel, et puudulikud maksuteadmised võivad viia maksude vältimiseni (vt lk 8). Kuid autori koostatud küsimustiku tulemustest selgus, et noortel on head maksuteadmised, kuid siiski ei ole kõik valmis maksukuulekalt käituma (vt joonis 8 ja 9). Seda väidet kinnitab ka töö teooria osas (vt lk 15) välja toodud Hustoni väide, et rahandusteadmised ei tähenda nende otstarbekat kasutamist, kuna teadmised üksi ei ole tulemuslikud kui neid ei osata kasutada. Selle põhjal saab järeldada, et head maksuteadmised ei taga just alati maksukuulekat käitumist vaid seadusekuulekat käitumist mõjutavad teadmiste kõrval ka paljud teised tegurid.

Samuti selgus töö teooria osas, et suhtumine ja usaldus ühiskonna demokraatlikkusele mõjutab maksumoraali ehk kohusetunnet makse tasuda. Lisaks selgus, et teatud inimgruppidel võib tekkida vastumeelsus maksusüsteemi ning see omakorda mõjutab valmidust maksuteadmiste omandamisele. (vt lk 17) Seetõttu uuris autor noorte suhtumist ja usaldust küsimuste 7–11 abil (vt lisa 1). Küsimustiku vastuseid analüüsid selgus, et enamik noorte jaoks on väga oluline, et makse tasutaks ausalt ning õigeaegselt (vt joonis 6). Samuti tundsid suurema osa vastanutest, et enamik eesti elanikest täidavad oma maksukohustusi korrektselt (vt joonis 7). Sellest saab järeldada, et noorte suhtumine ja usaldus ühiskonnaliikmete maksukäitumisse on head ning nad tunnetavad, et enamik inimesi nende ümber käituvad seadusekuulekalt.

Töö teoreetilises osas selgus, et noorte vastuvõtlikkus maksuteadmistele oleneb suuresti sisemistest hoiakutest. Kui noortel on juba varakult välja kujunenud hoiakud, mis ei soosi tulevikus maksukuulekalt käituma, siis on neil ka vähem tahtmist maksuteadmisi omandada. (vt lk 18) Selleks, et hinnata noorte hoiakuid ja käitumisviisi maksukuuleka käitumise suhtes, koostas autor küsimused 12–14 (vt lisa 1). Vastuseid analüüsid selgus, et noored ei ole igas olukorras valmis maksukuulekalt käituma ning nad valiksid maksukuuleka käitumise asemel variandi, mis on neile soodsam (vt joonis 8 ja 9).

Kuigi autor koostatud küsimustiku vastuste analüüsi põhjal saab väita, et noorte maksualased teadmised on head, samuti suhtusid noored maksude tasumisse positiivselt ning nende jaoks oli oluline, et makse tasutaks korrektselt ning õigeaegselt, ei tähenda see aga seda, et tulevikus käituksid nad maksukuulekalt. Töö teoreetilisest osast tulenevalt saab

kokkuvõtvalt järeldada, et noorte vastuvõtlikkus maksuteadmistele oleneb suuresti sisemistest hoiakutest. Kui noortel on juba varases eas välja kujunenud hoiakud, mis ei soosi tulevikus maksukuulekalt käituma, siis on neil ka vähem tahtmist neid teadmisi omandada. (vt lk 18) Küsimustiku vastuste analüüsist selgus, et noored on omandanud maksualaseid teadmisi, kuid siiski ei ole mitte kõigil noortel välja kujunenud hoiakuid, mis soosiks neid tulevikus maksukuulekalt käituma. Sellest tulenevalt peab autori arvates tähelepanu pöörama hoiakute kujundamisele juba nooremas eas. Hoiakute kujundamist nooremas eas toetavad ka töö teoreetilises osas kirjeldatud väited: kui alustada juba varakult maksukäitumist mõjutavate normide ja hoiakute kujundamist noorte seas, aitaks see kaasa inimeste õigete väärtushinnangute kujunemisele, mis mõjuks tulevikus positiivselt maksukuulekusele (vt lk 12, 20).

Sellest tulenevalt edastab autor arvamused ja ettepanekuid Haridus- ja Teadusministeeriumile noorte maksuteadlikkuse suurendamiseks ning õigete hoiakute kujundamiseks. Ettepanekud põhinevad teoreetiliste allikate põhjal analüüsitud teooriatest ning välisriikides juba kasutatavatest meetmetest.

Esiteks aitaks autori hinnangul noorte maksuteadlikkust suurendada õigete hoiakute ja suhtumise kujundamine.

Esimene ettepanek oleks kehtestada juba alates algklassidest kohustuslikuks õpiväljundiks Eesti maksusüsteemi algteadmiste tundmine. Siinkohal on oluline, et maksuvaldkonna teadmisi antakse edasi lihtsustatud vormis, mis tähendab, et õpe peaks toimuma mängulises vormis ning ilma keeruliste terminite kasutamiseta. Sellise õppe eesmärk oleks kujundada varakult laste hoiakuid ja suhtumist selleks, et nad kasvaksid väärtushinnangutega, mis toetaksid õige maksukäitumise kujunemist.

Teine ettepanek oleks maksunduse õppeaine eraldi aina õppekava tuua ning seda õpetada gümnaasiumiastme asemel põhikoolis. Autori arvates peaks maksuvaldkonna õppeaine olema kohustuslik just põhikoolis, kuna paljud noored ei jätka oma õpingutega gümnaasiumiastmes vaid valivad haridustee jätkamiseks teise suuna. Seega usub autor, et kui maksunduse õppeainet õpetatakse süvitsi just põhikoolis, oleks sellele suurem mõju noorte maksukuuleka käitumisele.

Kolmandaks ettepanekuks on luua koolitusprogrammid õpetajatele. Kuna autori eesmärk on luua erinevates õpiastmetes maksunduse alased õppeprogrammid, siis on oluline, et õpetajad saaksid vastava koolituse. Kuna noori on arvuliselt palju rohkem kui õpetajaid ning hetkel käib Maksu- ja Tolliamet ise koolides maksutarkust jagamas, seetõttu leiab autor, et õpetajate koolitamisele kuluks vähem ressursse ning see võib toimida efektiivsemalt. Maksutarkuse jagamine õpetaja abil võib noortele mõjuda palju efektiivsemalt kui Maksu- ja Tolliameti töötaja korraldatud loengud. Esiteks on õpetajatel pedagoogilised teadmised aine edasi andmisest. Samuti arvab autor, et ühest loengust ei piisa selleks, et noored saaksid maksuteadlikumaks. Seda peaks õpetama mitme tunni vältel ja süvitsi.

Kokkuvõtvalt võib korraldatud küsitluse analüüsi alusel väita, et Eesti abiturientide maksuteadlikkus on aastatega tõusnud. Noored on võrreldes 2013. aastaga muutunud rohkem teadlikumaks Eestis kehtestatud maksumääradest ning samuti on nad teadlikud hüvedest, mida rahastatakse maksutulust. Olulisemaks infoallikaks maksuteadmiste omandamiseks oli 2020. aastal noorte jaoks kool. 2013. aastaga võrreldes on suure languse teinud maksuteadmiste omandamise allikana vanemad/pereliikmetelt ning sõbrad/tuttavad. Oluliselt on aga tõusnud koolist saadud teadmised ja nende noorte arv, kes on külastanud Maksu- ja Tolliametit. Selle põhjal saab väita, et noored on aja jooksul oma maksuteadmisi hakanud omandama usaldusväärsematest allikatest kui varasemalt. Samuti saab järeldada kooli ning Maksu- ja Tolliameti valiku suurenemisest seda, et riik pöörab tähelepanu noorte maksuteadlikkuse suurendamisele. Noorte jaoks on oluline, et makse tasutaks riigis korrektselt ja õigeaegselt. Samuti usuksid vastnud, et enamik inimesi nende ümber tasuvad makse korrektselt. Selle põhjal saab väita, et õpilane peaks enda ümbritsevat keskkonda tajuma maksukuulekana ning see soosib teda ennast tulevikus paremini maksuseadusi järgima. Noored on vastuvõtlikud maksupettustele, küsimustikus vastati, et teenuse eest tasuksid nad sularahas ja olenevalt summast “mustalt”. Ehk mida kasulikum tehing on, seda suurema tõenäosusega on noored valmis teenuste eest tasuma sularahas. Kuigi teenuste eest tasumine sularahas on lubatud, võivad noored sellise käitumisega käitumisega aksepteerida võimalikku käibe varjamist ja ümbrikupalga maksmist. Muret võib tekitada olukord, et suurem osa noori on vastuvõtlikud ümbrikupalgale. Paljud ei teeks seda pidevalt, kuid erinevatel juhtudel siiski. See näitab, et ümbrikupalga saamine ja vastuvõtmine võib olla noorte hulgas suur probleem ning sellele tuleks edaspidi tähelepanu pöörata.

Kuigi autor hindas küsimustiku vastuste põhjal noorte maksuteadlikkuse heaks, esitatab siiski Haridus- ja Teadusministeeriumile ettepanekud noorte maksuteadlikkuse edendamiseks õppetöös. Ettepanekuteks on kehtestada algklassidele kohustuslikuks õpiväljundiks Eesti maksusüsteemi algteadmiste tundmine, maksunduse õppeaine eraldi ainenä välja tuua ning õpetada seda gümnaasiumiastme asemel põhikoolis ja luua koolitusprogrammid õpetajatele.

KOKKUVÕTE

Maksude tasumine on riigi peamiseks sissetulekuallikaks, seetõttu on oluline pöörata tähelepanu maksumaksja suhtumisele nii maksundusse kui ka maksude tasumisse. Maksude kogumisel on oluline maksumaksja enda motivatsioon maksude tasumiseks, mis omakorda mõjutab aga inimese teadlikkus maksudest ning maksusüsteemist.

Lõputöö teema on aktuaalne, kuna maksudest kõrvalehoidumine on ühiskonnas jätkuvalt probleem ning sellele otsitakse pidevalt lahendusi. Lõputöö uudsus tulenes sellest, et uuriti abiturientide maksuteadlikkust ning selle muutumist ajas. Maksuteadlikkust on küll uuritud erinevate vanusegruppide seas, kuid viimaste aastate jooksul ei ole tehtud uuringut, mis käsitleks vaid abiturientide maksuteadlikkust.

Töö alguses püstitas autor probleemküsimuse: kas abiturientide maksuteadlikkus on muutunud võrreldes 2013. aastaga? Lõputöö eesmärk oli välja selgitada Eesti abiturientide maksuteadlikkus. Eesmärk saavutati püstitatud uurimisülesannetega.

Teemakohaste allikate analüüsist selgus, et maksuteadlikkust ja maksukäitumist on uurinud paljud teadlased erinevates riikides. Neid uuringuid analüüsides selgus, et mitmed riigid otsivad viise, kuidas noorte maksuteadlikkust suurendada. Lisaks on ühiskonnal suur mõju noorte maksuteadlikkusele ning -käitumisele, mõjutades inimese suhtumist ja hinnanguid. 2018. aastal Vabariigi Valitsuse vastuvõetud uue õppekava järgselt õpetatakse gümnaasiumiõpilastele maksuvaldkonna teadmisi ühiskonnaõpetuse tundides, kuid õppekava analüüsides ei olnud õppeaine üldalustes selgelt sõnastatud maksundust käsitlevate teemade kohta. Siiski oli maksunduse valdkonna teemat põhjalikumalt sõnastatud majanduse ja ettevõtluse valikaine üldalustes. See tekitab aga olukorra, et õpilased, kellel on võimalik majanduse ja ettevõtluse valikainet valida, saavad põhjalikumad teadmised maksundusest kui need, kellel ei ole valikuvõimalust. Kuna maksud on riigi toimimise olulisemad aspektid, siis peavad autori arvates saama kõik noored põhjalikud teadmised sellest valdkonnast.

Probleemküsimuse ja eesmärgi täitmiseks koostas autor ankeetküsitluse, mille saatis 2020. aasta veebruaris ja märtsis 56 kooli, kus õppeainena oli eraldi välja toodud majanduse õppeaine, sealhulgas ka sisekaitseõppega koolid. Kuna Eestis on väga palju gümnaasiume ning kõikide õpilaste küsitlemisega oleks tegemist suuremahuliste andmetega, siis ei olnud

autori hinnangul lõputöö raames sellist uurimust objektiivne korraldada. Koostatud küsimustiku vastuste põhjal selgus, et Eesti koolinoorte maksuteadlikkus on võrreldes 2013. aastaga oluliselt paranenud. Samas selgus, et hea maksuteadlikkus ei tähenda aga seda, et noored oleks valmis ka maksukuulekalt käituma.

Kuna gümnaasiumi riiklik õppekava muutus 2018. aastal, siis saab küsimustiku vastuste põhjal järeldada, et uus õppekava loob alused noorte maksuteadlikkuse arendamisele. Seega on 2020. aasta seisuga autori arvates õppekava piisav, et noored omandaksid teadmised ühiskonna õppeaines ning majanduse ja ettevõtluse valikaines. Kuid siiski on autori arvates probleem nende noorte maksuteadlikkuse edendamisel, kellel ei ole võimalik valikainet valida ning kes ei suundu gümnaasiumiastmesse õppima.

Arvestades välisriikide lähenemisi koolinoorte maksuteadlikkuse tõstmisel, esitab autor Eesti koolinoorte maksuteadlikkuse tõstmiseks Haridus- ja Teadusministeeriumile kolm ettepanekut:

1. Lisada algklasside õpiväljunditeks Eesti maksusüsteemi algteadmiste tundmine, mille eesmärk on mängulise õppe käigus kujundada laste hoiakuid ja suhtumisi, arendamaks väärtushinnanguid õige maksukäitumise kujunemisele.
2. Kehtestada kohustuslik ja põhjalik maksunduse õpe põhikooliastmes, mille eesmärk on, et kõik noored saaksid põhjalikud teadmised Eesti maksusüsteemist, ka need noored, kes otsustavad gümnaasiumiastmes õpinguid mitte jätkata.
3. Luua koolitusprogrammid õpetajatele, eesmärgiga arendada õpetajate teadmisi maksundusest, et nad oleksid pädevad noortele maksunduse valdkonna õppeainet andma.

Eesti abiturientide maksuteadlikkuse lõputööd on võimalik edasi arendada, hinnates nende õpilaste maksuteadlikkust, kes ei ole läbinud gümnaasiumiastme ühiskonnaõpetust või majanduse ja ettevõtluse valikainet. Selliste inimgruppide maksuteadlikkuse hindamine aitab luua terviklikuma pildi noorte tegelike teadmiste kohta ning analüüsida vajadust kehtestamaks eeltoodud ettepanekuid.

SUMMARY

Payment of taxes is the main source of income for the state, therefore it is important to focus to the taxpayer's attitude to taxation and payment of taxes. To collecting taxes the taxpayer's own motivation is important and it greatly influenced by a person's awareness of taxes and the tax system.

The final thesis is the novelty of the fact that the tax awareness of the youths and its evolution in time has not been previously studied. There has been studies tax awareness of the different age groups, but none has been focused in recent years to deal only with the examination of young people's tax awareness.

At the beginning of the thesis, the author complied the problem issue: Whether the youth's tax awareness have changed compared to the year 2013? The purpose of the thesis was to find out the tax awareness of Estonian youths. To achieve the goal, the author complied three research questions, using a quantitative research method.

Theoretical part of the thesis, the author gave an overview of the tax behaviour and the factors influencing tax awareness. In the second part of thesis, the author looked at how high school national curriculum shapes youth's tax awareness and the questionnaire was used to find out young people's tax awareness and how it has changed compared to 2013. In addition, the author made conclusions and suggestions for raising the tax awareness of young people.

In the thesis, the author concluded that tax behaviour is influenced by several factors, but above all, it is influenced by tax awareness. In order to improve people's tax behaviour in the future, cooperation between different factors should be developed early. The analysis of the answers to the questionnaire prepared by the author revealed that the tax awareness of young people can be assessed as good and compared to 2013 it has significantly increased.

The author concluded in a final thesis that good tax knowledge do not always guarantee fair tax behaviour. To improve behaviour, attention should also be paid to developing the right attitudes and trust, starting with general education.

VIIDATUD ALLIKATE LOETELU

- Adamson, S., 2016. *Füüsilise isiku käitumine maksude maksmisel Tallinna Tehnikaülikooli Tallinna kolledži ja Tartu Ülikooli üliõpilaste näitel*. Tallinna Tehnikaülikool, lk 6–46.
- Alm, J., Torgler, B., 2006. Culture Differences and Tax Morale in the United States and Europe. *Journal of Economic Psychology*, 27(2), pp 224–246.
- Andreoni, J., Erard, B., Feinstein, J., 1998. Tax compliance. *Journal of Economic Literature*, 36(2), pp. 818–860.
- Ajzen, I. 1991. The Theory of Planned Behaviour. *Organizational Behaviour and Human Decision Processes*, 50(2), pp. 179–211.
- Arum, H.P., 2012. Effect of Taxpayer Consciousness, Tax Authorities Services and Tax Sanctions on individual Taxpayer Compliance, who Conducting Independent Business and Employment: Empirical Study in KPP Cilacap. *University of Diponegoro*, pp. 1–49.
- Babbie. E., 2010. The Practice of Social Research. *Chapman University*, pp. 1–625.
- Bobek, D.D & Hatfield, R.C., 2003. An Investigation of the Theory of Planned Behaviour and the Role of Moral Obligation in Tax Compliance. *Behavioural Research in Accounting*, 15(1), pp. 13–38.
- Braithwaite, V., 2003. Taxing Democracy. *The Australian National University*, pp. 2–312.
- Braithwaite, V., Smart, M., Reinhart, M., 2011. Evolutionary Modernization and Cultural Change. Why young people are less compliant on tax: Enduring or transient defiance? *Regulatory Institutions Network Occasional Paper*, 11(2), pp. 1–49.
- Cox, S. P. & Eger, R. J. I., 2006. Procedural complexity of tax administration: The road fund case. *Journal of Public Budgeting, Accounting and Financial Management*, 18(3), pp. 259–283.

Eriksen., K., Fallan, L., 1996. Tax knowledge and attitudes toward taxation: A report on a quasi-experiment. *Journal of Economic Psychology*, 17(3), pp. 387–402.

Fishbein, M., & Ajzen, I., 1977. Attitude–Behaviour Relations: A Theoretical Analysis and Review of Empirical Research. *Psychological Bulletin*, 84(5), pp. 888–918.

Furnham, A., Crump, J., 2005. Personality traits, types, and disorders: An examination of the relationship between three self-report measures. *European Journal of Personality*, 19(3), pp. 167–184.

Gümnaasiumi riiklik õppekava (2011) RT I, 14.02.2018, 9.

Huston, S.J., 2010. Measuring Financial Literacy. *The Journal of Consumer Affairs*, 44(2), pp. 296–310.

Jackson, B.R., Milliron, V.C., 1986. Tax compliance research: Findings, problems and prospects. *Journal of Accounting Literature*, 5, pp. 125–165.

Kasippilai, J., 2000. Taxpayer knowledge index as a clue for non-compliance. *Journal on Pakistan's Taxation Laws*, 81(3).

Kikas, E. (2005). Õpilase mõtlemise areng ja selle soodustamine koolis. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 15–46.

Kirchler, E., 2007. The economic psychology of tax behaviour. *Cambridge University Press*, [Võrgumaterjal] Leitav:

<https://pdfs.semanticscholar.org/077b/7f63a03767416f8875ef21e50faf27455b10.pdf>

[Kasutatud 29.11.2019].

Kiryanto, O., 1999. The Effect of Application of Internal Control Structure on the Compliance of Corporate Taxpayers in Meeting their Income Tax Obligations. *Journal of National Symposium on Accounting*, pp. 2–58.

Kołodziej, S., 2011. The Role of Education in Forming Voluntary Tax Compliance.

University of Warsaw, [Võrgumaterjal] Leitav: [http://genproedu.com/paper/2011-](http://genproedu.com/paper/2011-01/full_022-025.pdf)

[01/full_022-025.pdf](http://genproedu.com/paper/2011-01/full_022-025.pdf) [Kasutatud 27.11.2019].

Kornhauser, M.E., 2007. Normative and Cognitive Aspects of Tax Compliance: Literature Review and Recommendations for the IRS Regarding Individual Taxpayers. *National Taxpayers Advocate*. [Võrgumaterjal] Leitav:

<https://pdfs.semanticscholar.org/a25b/e5f64282bfeec186532bfa3bdf757b6ecd53.pdf>

[Kasutatud 20.01.2020].

Lewis, A., 1982. The Psychology of Taxation. *British Journal of Social Psychology*, 21(2), pp. 151–158.

Lillemets, K., 2007. Maksumoraal maksukuulekuse mõjutajana. *Riigikogu Toimetised*, [Võrgumaterjal] Leitav: <https://rito.riigikogu.ee/wordpress/wp-content/uploads/2016/03/Maksumoraal-maksukuulekuse-m%C3%B5jutajana.pdf>

[Kasutatud 29.10.2019].

Luttmer, Erzo F. P., Singhal. M., 2014. Tax Morale. *Journal of Economic Perspectives*, 28(4), pp. 149-168.

Maksu- ja Tolliamet, 2019. Maksu- ja Tolliameti arengukava 2017-2020. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.emta.ee/sites/default/files/kontaktid-ja-ametist/ameti-struktuur-ulesanded-strateegia/strateegia/20170608_mta_strateegiadokument_2017-2020.pdf

[Kasutatud 21.01.2020].

McKerchar, M., 2001. The Study of Income Tax Complexity and Unintentional Non-Compliance: Research Method and Preliminary Findings. *University of Sydney*, pp. 1–13.

Mukasa, J., 2011. Tax Knowledge, Perceived Tax Fairness And Tax Compliance in Uganda The Case Of Small And Medium Income Taxpayers in Kampala Central Division, Dissertation, *Makerere University Uganda*, pp. 1-57.

Mukhlis, I., Utomo, S. H., Soesetio, Y., 2015. The Role of Taxation Education on Taxation Knowledge and Its Effect on Tax Fairness as well as Tax Compliance on Handicraft SMEs Sectors in Indonesia. *International Journal of Financial Research*, 6(4), pp. 161–169.

Mustikasari, E., 2007. Kajian Empiris Tentang Kepatuhan Wajib Pajak Badan Di Perusahaan Industri Pengolahan Di Surabaya. *Simposium Nasional Akuntansi X Makasar*, 26, pp. 1–313.

Nerré, B., 2008. Tax Culture: A Basic Concept for Tax Politics. *Economic Analysis & Policy*, 38(1), pp. 153–167.

Niemirowski, A., Baldwin, S., Wearing, A.J., 2003. Tax related behaviours, beliefs, attitudes and values and taxpayer compliance in Australia. *University of Adelaide*, pp. 132– 165.

Nugroho. R.A & Zulaikha., 2012. Willingness to pay taxes awareness, knowledge and understanding of taxpayers, a good perception of the effectiveness of the taxation system, service quality. *Journal of Accounting Diponegoro*, 1(2).

Nurmantu, S., 2003. Pengantar Perpajakan. *Indonesia: Kelompok Yayasan Obor*, pp. 1-188.

OECD, 2015. *Building Tax Culture, Compliance and Citizenship: A Global Source Book on Taxpayer Education*. Paris: OECD Publishing.

OECD, 2013. *Tax Administration 2013: Comparative Information on OECD and Other Advanced and Emerging Economies*. Paris: OECD Publishing.

Orviska, M. & Hudson, J., 2002. Tax evasion, civic duty and the law abiding citizen. *European Journal of Political Economy*, 19(1), pp. 83–102.

Palil, M.R., 2005. Does tax knowledge matter in self-assessment system? Evidence from the Malaysian tax administration. *Journal of American Academy of Business*, 6(2), pp. 80–85.

Quantitative Research, 2009. DJS Research Ltd. [Võrgumaterjal]
<http://www.quantitativeresearch.org.uk/> [Kasutatud 09.03.2020]

Richardson, M., & Sawyer, A., 2001. Complexity in the expression of New Zealand tax laws: An empirical analysis. *Australian Tax Forum*, 14(3), pp. 325-360.

Robbins, S.P., Judge, T.A., Hasham, E.S., 2008. Organizational Behaviour. [Võrgumaterjal] Leitav: <http://www.pearsonmiddleeastawe.com/pdfs/OB-SAMPLE.pdf> [Kasutatud 09.01.2020].

Rootsalu, K., 2014. Sotsiaalteaduslike andmekogumise ja -analüüsi meetodite ning vahendite veebiõpik. Tartu Ülikool. [Võrgumaterjal] Leitav: <http://samm.ut.ee/avaleht> [Kasutatud 29.03.2020].

Rothstein, B., 2000. Trust, Social Dilemmas and Collective Memories: On the rise and decline of the Swedish model. *Journal of the European Economic Association*. [Võrgumaterjal] Leitav: https://www.researchgate.net/publication/241624499_Trust_Social_Dilemmas_and_Collective_Memories/link/541ffc190cf241a65a1aef9d/download [Kasutatud 29.10.2019].

Saad, N., Mansor, M., Ibrahim, I., 2004. The self-assessment system and its compliance costs. *National Accounting Research Journal*, 2(1), pp. 1–14.

Salaman, K.R., Sarjono, B., 2013. Intention and behaviour of tax payment compliance by the individual taxpayers listed in pratama tax office west sidoarjo regency. *Journal of Economics, Business, and Accountancy Ventura*, 16(2), pp. 309–324.

Taylor, G.R., 2005. Integrating quantitative and qualitative methods in research. *University Press of America*.

Tjahjono, D.H., 2006. The Effect of Satisfaction Level on Tax Services on Level of Compliance of Individual Taxpayers at the Regional Office of the Directorate General of Taxation of East Java. *University of Airlangga*.

Tjukina, J., 2013. *Tallinna koolinoorte teadlikkus maksudest ja selle mõjust Eesti sisejulgeolekule*. Sisekaitseakadeemia. [Võrgumaterjal] Leitav: https://digiriidul.sisekaitse.ee/bitstream/handle/123456789/90/2013_Tjukina.pdf?sequence=1 [Kasutatud 12.12.2019].

Torgler, B., 2007. *Tax Compliance and Tax Morale: a theoretical and empirical analysis*. Cheltenham: Edward Elgar.

Torgler, B., 2003. Tax morale, rule-governed behaviour and trust. *Constitutional Political Economy*, 14(2), pp. 119–140.

Widayati & Nurlis., 2010. Factors Affecting Willingness to pay tax personal conducting free work at STO Gambir. *National Symposium Papers Accounting XIII*.

Õunapuu, L., 2014. *Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes*. Tartu Ülikool. [Võrgumaterjal] Leitav: http://www.eope.ee/_download/euni_repository/file/3402/sisu-pakett3.zip/index.html [Kasutatud 29.10.2019].

JOONISTE LOETELU

Joonis 1. Maksukuuleka käitumise kujunemine (Ajzen, 1991, p. 182, autori koostatud) .	11
Joonis 2. Noorte teadlikkus hüvedest, mis on tänu maksutulule kättesaadavad, % vastanutest (autori koostatud küsimustiku vastuste alusel)	28
Joonis 3. Noorte teadlikkus tulumaksu allika kohta, % vastanutest (autori koostatud küsimustiku vastuste alusel)	31
Joonis 4. Ümbrikupalga teadlikkus, % vastanutest (autori koostatud küsimustiku vastuste alusel).....	32
Joonis 5. Noorte teadlikkus milliseid kulusid kaetakse sotsiaalmaksu tulust, % vastanutest (autori koostatud küsimustiku vastuste alusel)	33
Joonis 6. Maksude õigeaegse ja korrektse tasumise tähtsus noortele, % vastanutest (autori koostatud küsimustiku vastuste alusel).....	34
Joonis 7. Noorte hinnang Eesti elanikest, kes tasuvad makse ausalt, % vastanutest (autori koostatud küsimustiku vastuste alusel).....	35
Joonis 8. Noorte valiku sagedus, tasumaks teenuse eest sularahas, % vastanutest (autori koostatud küsimustiku vastuste alusel).....	35
Joonis 9. Kui sageli võtaksid noored ümbrikupalka vastu, % vastanutest (autori koostatud küsimustiku vastuste alusel)	36
Joonis 10. Noorte maksualaste teadmiste allikad, % vastanutest (autori koostatud küsimustiku vastuste alusel)	37

Lisa 1. Ülevaade Eesti koolinoorte maksuteadlikkuse küsimustikust

Olen Sisekaitseakadeemia finantskolledži kolmanda kursuse üliõpilane Johanna-Elisabeth Aljaste ning teen lõputööd teemal "Eesti koolinoorte maksuteadlikkus". Seetõttu palun Teil täita alljärgnev küsimustik, mille eesmärk on uurida koolinoorte teadlikkust Eestis kehtivatest maksudest ning maksusüsteemist. Küsimustik on anonüümne ning selle täitmine vabatahtlik. Küsimustele vastamiseks palun MITTE KASUTADA interneti abi. Teie vastused analüüsitakse kokkuvõtvalt ning neid ei isikustata. Küsimustik koosneb 17. küsimusest ning selle täitmiseks kulub keskmiselt 5 minutit. Olen väga tänulik, kui leiate aega küsimustele vastamiseks!

1. Kes kogub Eesti riigis makse?

- Kohalik omavalitsus
- Maksu- ja Tolliamet
- Muu:

2. Valige alljärgnevalt, millised hüved on tänu maksude tasumisele kättesaadavad.

- Haridus
- Arstiabi ja tervisekindlustus
- Julgeolek ja turvalisus (Politsei, Päästeamet ja Kaitsevägi)
- Ühistransport (bussid, trammid, trollid ja rongid)
- Infrastruktuur ehk teed ja tänavavalgustus
- Veevärk
- Pensionid
- Muu:

3. Millised on Eestis kehtestatud maksumäärad? (maksumäärad on protsentides)

Käibemaksumäär _____

Tulumaksumäär _____

Sotsiaalmaksumäär _____

Kogumispensioni makse määr _____

Töötuskindlustusmakse määr _____

5. Millest makstakse üksikisiku tulumaksu?

- Üksikisiku teenitavast tulust (mingi % palgast)
- Poest ostetava kauba hinnast (% ostetava kauba maksumusest)
- Ei oska vastata

6. Vali õige vastus. Ümbriku palk on:

- Töötasu, mis makstakse töötajale ümbrikus
- Töötasu, mis on sularahas ning millelt on maksud tasutud
- Töötasu, millelt ei ole makse tasutud

7. Milliseid kulusid kaetakse sotsiaalmaksu tulust? (vali üks või mitu vastusevarianti)

- Euroopa Liidu liikmemaksu maksmine
- Pensionite väljamaksed
- Riiklik arstiabi
- Tänavate/teede parandamine
- Haiglaravi

8. Kui palju olete mõelnud sellele, millest kaetakse kulud, et politsei, tuletõrje ja haiglad saaksid inimesi aidata?

- Olen sellele sageli mõelnud
- Vahel olen mõelnud
- Ei ole sellele kunagi mõelnud

9. Kui oluline on Teie arvates, et inimesed ning ettevõtted tasuksid makse korrektselt ning õigeaegselt?

- Väga oluline
- Pigem oluline

- Pigem ei ole oluline
- Üldse ei ole oluline
- Ei oska vastata

10. Selgitage lühidalt, miks on Teie arvates oluline/ei ole oluline, et inimesed ning ettevõtted maksaksid maksud korrektselt ning õigeaegselt.

11. Kui palju Eesti elanikest maksab Teie hinnangul makse ausalt?

- 0% elanikest
- 1-30% elanikest
- 31-60% elanikest
- 61-90% elanikest
- 91-100% elanikest

12. Oletame, et tekib olukord, kus Teil on vaja kutsuda torumees. Töö valmides esitab ta arve summas 120 eurot, kuid pakub, et sularahas makstes saate tehtud töö käibemaksu võrra odavamalt.

a) Kui palju tuleks Teil tasuda siis, kui torumehe esitatud arve ei sisalda käibemaksu?

- 110€
- 100€
- 96€
- Ei oska vastata

b) Kui sageli kasutaksite sellist pakkumist (vt punkti 12)?

- Alati
- Sageli
- Vahel
- Sõltub summast
- Mitte kunagi

13. Oletame, et otsustate suvevaheajal minna tööle maasikakorjajana. Tööandja pakub Teile, et tasub tehtud töö eest palka sularahas. Ta lisab veel, et sularahas makstes saate rohkem raha kätte kui teile ülekandega tasudes.

a) Kas võtaksite tööandjalt sellise pakkumise vastu?

- Alati
- Sageli
- Vahel
- Mitte kunagi

b) Kas tunnete huvi suvel tööle minnes, et teie töötamisega seotud dokumendid oleksid kõik korras?

- Ei, usaldan tööandjat täielikult
- Ei, mind ei huvita dokumentide korrashoid, peaasi, et saaksin võimalikult palju raha kätte
- Jah, tunnen alati huvi, et minuga seotud dokumendid oleksid korras
- Muu:

14. Märkige, kust olete seni saanud oma teadmised ning info Eestis kehtivate maksude ja/või maksumäärade kohta? (valida võib mitu vastust)

- Vanematelt/pereliikmetelt
- Koolist
- Internetist
- Sõpradelt/tuttavatelt
- Raadiost või televisioonist
- Ajakirjadest/ajalehtedest
- Olen külastanud Maksu- ja Tolliametit
- Ei ole saanud infot
- Muu:

15. Mis koolis õpite?*

16. Sugu*

- Mees
- Naine

17. Vanus*

- 18-aastane
- 19-aastane
- Muu

Lisa 2. Majandus- ja sisekaitseõppega koolide nimekiri

Harjumaa

Kadrioru Saksa Gümnaasium
Keila kool
Kiili gümnaasium
Tallinna Kristiine gümnaasium
Tallinna Kuristiku gümnaasium
Kuusalu Keskkool
Tallinna Laagna Gümnaasium
Tallinna Lilleküla Gümnaasium
Loo keskkool
Maardu gümnaasium
Tallinna Mustjõe gümnaasium
Tallinna Nõmme Gümnaasium
Pelgulinna Gümnaasium
Pirita majandusgümnaasium
Saue Gümnaasium
Tallinna 21. kool
Tallinna 32. Keskkool
Tallinna Kunstigümnaasium
Tallinna Saksa Gümnaasium
Tallinna Tehnikagümnaasium
Viimsi Gümnaasium

Ida-Virumaa

Kiviõli I Keskkool
Sillamäe Gümnaasium
Toila Gümnaasium
Kohtla-Järve Gümnaasium
Jõhvi Gümnaasium
Narva Soldino Gümnaasium
Narva Kesklinna Gümnaasium
Narva Vanalinna Gümnaasium

Narva Pähklikimäe Gümnaasium

Järvamaa

Aravete Keskkool

Paide Gümnaasium

Türi Ühisgümnaasium

Läänemaa

Läänemaa Ühisgümnaasium

Pärnumaa

Häädemeeste Keskkool

Pärnu Koidula Gümnaasium

Sindi Gümnaasium

Valga Gümnaasium

Võrumaa

Antsla Gümnaasium

Värskas Gümnaasium

Jõgevamaa

Avinurme Gümnaasium

Oskar Lutsu Palamuse

Gümnaasium

Põltsamaa Ühisgümnaasium

Lääne-Virumaa

Rakvere Gümnaasium

Tamsalu Gümnaasium

Tapa Gümnaasium

Väike-Maarja Gümnaasium

Põlvamaa

Kanepi Gümnaasium

Põlva Gümnaasium

Raplamaa

Kohila Gümnaasium

Märjamaa Gümnaasium

Tartumaa

Luunja Keskkool

Lähte Ühisgümnaasium

Rõngu Keskkool

Viljandimaa

Tarvastu Gümnaasium

Viljandi Gümnaasium

Saare maakond

Orissaare Gümnaasium

Lisa 3. Ülevaade Julia Tjukina (2013) magistritöö küsimustikust

1. Kuivõrd teadlik Te olete järgmistest terminitest?

	Tean, mis see on ja miks see on kehtestatud	Olen kuulnud, aga ei tea, miks see on kehtestatud	Ei ole kuulnud, ei tea sellist terminit
Käibemaks			
Sotsiaalmaks			
Tulumaks			
Kogumispensioni makse			
Töötuskindlustusmakse			

2. Kui suur on Teie arvates Eestis käibemaksumäär protsentides? _____

3. Kui suur on Teie arvates Eestis tulumaksumäär protsentides? _____

4. Kui suur on Teie arvates Eestis sotsiaalmaksumäär protsentides? _____

5. Millest makstakse Teie arvates üksikisiku tulumaksu?

Üksikisiku poolt teenitavalt tulult (nt palgast mingi %)	Poest ostetava kauba hinnast (% ostetava kauba maksumusest)	Ei tea, ei oska öelda

6. Milliste kulude katmiseks Teie arvates sotsiaalmaksu laekumisi peamiselt kasutatakse?

Sõiduteede parandamiseks	
Pensionite maksmiseks	
Riikliku arstiabi võimaldamiseks	
Haigetele inimestele haigushüvitiste maksmiseks	
Sõjatehnika ostmiseks ja kaitseväge ülalpidamiseks	
Euroopa Liidu liikmemaksu maksmiseks	

7. Kuivõrd te olete mõelnud sellele, millistest rahadest riigis kaetakse kulud, et politsei, tuletõrje või haiglad saaksid inimesi aidata? Põhjendage, kust riik saab neid vahendeid?

Olen sellest sageli mõelnud	
Vahel olen mõelnud	
Ei ole sellele kunagi mõelnud	

8. Kuivõrd oluline on Teie arvates, et inimesed maksaksid oma maksud õigeaegselt ja korrektselt?

Väga oluline		Üldse ei ole oluline	
Pigem oluline		Ei tea, ei oska öelda	
Pigem ei ole oluline			

9. Kuivõrd oluline on Teie arvates, et ettevõtted maksaksid oma maksud õigeaegselt ja korrektselt?

Väga oluline		Üldse ei ole oluline	
Pigem oluline		Ei tea, ei oska öelda	
Pigem ei ole oluline			

10. Miks Teie arvates on/ ei ole oluline, et inimesed ja ettevõtted maksaksid oma maksud õigeaegselt ja korrektselt?

11. Palun märkige, kust olete seni saanud oma peamise info Eestis kehtivate maksude ja/ või maksumäärade kohta?

Vanematelt/pereliikmetelt		Sõpradelt või tuttavatelt		Koolist	
Töölt		Ajakirjadest/ajalehtedest		Internetist	
Raadiost või televisioonist		Olen külastanud Maksu- ja Tolliametit		Mul polegi infot	

12. Palun märkige, kui sageli Te saate alljärgnevatest kanalitest informatsiooni maksude tähtsuse kohta?

	Sageli, regulaarselt	Mõnikord, vahetevahel	Üsna harva	Üldse mitte
Vanematelt				
Sõpradelt / tuttavatelt				
Koolist				
Töölt				
Ajalehtedest/ ajakirjadest				
Raadiost/ televisioonist				
Internetist				
Muu? Täpsustage				

13. Teie sugu?

Naine		Mees	
-------	--	------	--

14. Teie vanus?

16 või noorem		17		18		19 või vanem	
---------------	--	----	--	----	--	--------------	--

15. Teie poolt seni lõpetatud kooliklasside arv?

10		11		12	
----	--	----	--	----	--